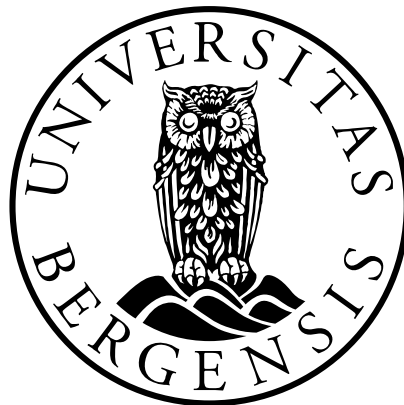

Menneskehandel til tvangsarbeid

*En analyse av innhold og rekkevidde av forbudet
mot tvangsarbeid i straffeloven § 257*

Kandidatnummer: 209

Antall ord: 14 690

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

07.06.2021

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	3
1.1 Bakgrunn, tema og problemstilling	3
1.2 Avgrensning.....	4
1.3 Rettskildebildet.....	5
1.3.1 Norsk rett.....	5
1.3.2 Internasjonal rett.....	6
1.3.3 Sentral rettspraksis	7
1.3.4 Lovskrav og beviskrav	8
1.3.5 Legislative hensyn og rettsvirkninger	9
2 Menneskehandel ved tvangsarbeid strl. §§ 257 og 258	11
2.1 Vilkårene for tvangsarbeid i strl. § 257 første ledd	11
2.1.1 Menneskehandelsbegrepet	11
2.1.2 Utnyttelsesformålet «tvangsarbeid»	12
2.1.3 Handlingsvilkår	14
2.1.4 Tvangsmidler.....	18
2.2 Vilkårene for tvangsarbeid i strl. § 257 andre ledd	22
2.3 Vilkårene for grov menneskehandel i strl. § 258.....	23
2.4 Rettstilstand etter Gartnerdommen.....	23
2.4.1 Generelt	23
2.4.2 Arbeids- og lønnsforhold	24
2.4.3 Bo- og leveforhold	25
2.4.4 Innlåsingseffekt	26
2.4.5 Avhengighets- og underordningsforhold	27
2.4.6 Frivillighet og samtykke.....	29
2.4.7 Reelle valgalternativer.....	30
3 Tvangsarbeid og andre former for utnyttelse i arbeidslivet	32
3.1 Begreper.....	32
3.2 Arbeidstaker eller arbeidskraft?.....	33
3.3 Arbeidstakeres reelle valgmulighet	35
3.4 Hensynet til det norske arbeidslivet.....	36

3.5	Hensynet til den norske arbeidslivsmodellen	38
4	Oppsummerende betraktninger	39
4.1	Vag ordlyd i kombinasjon med strengt beviskrav – skal det for mye til for å rammes av forbudet?.....	39
4.2	Overholder Norge sine internasjonale forpliktelser? Særlig om offerets stilling.....	41
4.3	Betydning av foreslåtte innstramminger mot arbeidslivskriminalitet	43
4.4	Avslutningsvis om begrepenes betydning	44
	Litteraturliste	46

1 Innledning

1.1 Bakgrunn, tema og problemstilling

Oppgavens tema er menneskehandel til tvangsarbeid, med særlig fokus på forbudet mot tvangsarbeid etter straffeloven¹ § 257 første ledd bokstav b.

Menneskehandel er en global problemstilling, og regnes som en av verdens største kriminelle industrier. Fokuset har lenge vært rettet mot prostitusjon, men FNs internasjonale arbeidsorganisasjon, ILO, anslår at mellom 2-20 millioner mennesker utnyttes til tvangsarbeid. Det store spennet i tallmaterialet illustrerer at det er en stor usikkerhet knyttet til hva som skal regnes som tvangsarbeid og hvem som defineres som offer for tvangsarbeid.

I en norsk sammenheng er også omfanget av tvangsarbeid usikkert.² Politiet opplever at det er svært krevende å identifisere tvangssituasjoner i arbeidslivet, og at skillet mellom tvangsarbeid, sosial dumping og annen arbeidslivskriminalitet er utydelig,³ og preget av gråsoner.⁴ Politiets og kontrollmyndigheters prioriteringer, ressurser og kompetanse kan medvirke til at færre saker blir avdekket og etterforsket.⁵ Statsadvokatembetet i Oslo har nylig kritisert Oslo politidistrikt for å ikke ha gjort nok for å identifisere og etterforske menneskehandel, særlig tvangsarbeid.⁶

I perioden 2013-2018 var det et gjennomsnitt på 26 anmeldelser om tvangsarbeid hvert år, med en topp i 2014 og deretter med en synkende trend.⁷ Nedgangen i anmeldelser skjer tross i økt oppmerksomhet fra media og myndigheter. Erfaring viser at anmeldelser sjelden fører til tiltalebeslutning for tvangsarbeid, sakene blir i hovedsak henlagt eller ført under andre

---

¹ Lov 20. mai 2005 nr. 28, Lov om straff (straffeloven 2005 – strl.)

² I Norge ble det identifisert mellom 120-160 antatt nye ofre for menneskehandel årlig i perioden 2010-2016, men tallene viser ikke hvor mange av disse som er utsatt for tvangsarbeid. Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM), 2016, s. 29.

³ Kripo-rapport: *Menneskehandel i Norge – kriminelle aktører. Et situasjonsbilde basert på politiets kilder.* 2017, s. 25.

⁴ Fafo-rapport: *Pusterom eller ny start? Evaluering av refleksjonsperioden for ofre for menneskehandel*, Fafo 2010:45, s. 24.

⁵ Rapport fra KOM, 2019, s. 59.

⁶ <https://www.aftenposten.no/oslo/i/Kyo85M/oslo-politiet-faar-refs-for-aa-avdekke-for-faa-saker-om-menneskehandel> (lest 01.06.2021)

⁷ Antall anmeldelser var 68 i 2014, hvorav 36 av tilfellene var knyttet til Limesaken, TOSLO-2015-105037-3. Statistikk hentet fra *Menneskehandel i arbeidslivet*, Fafo-rapport. 2019:25, s. 33.

straffebestemmelser.⁸ Fra bestemmelsen om menneskehandel ble tatt inn i straffeloven i 2003 til 2020 har ti saker om tvangsarbeid blitt behandlet i domstolen. Av disse er det kun tre rettskraftig og fellende dommer, hvorav kun én sak er avgjort i Høyesterett.

Grensen mellom tvangsarbeid og annen utnyttelse i arbeidslivet er i stor grad et juridisk spørsmål om grensen mellom tvang og frivillighet. Oppgavens problemstilling er derfor: Hva er innhold og rekkevidden av straffeloven § 257, første ledd bokstav b, og hva er likhetstrekk med og skillelinjer mot andre former for utnyttelse i arbeidslivet?

Kapittel 1 redegjør for rettskildebildet og avgrensninger, mens hovedfokus i kapittel 2 er å analysere innhold og rekkevidden av forbudet mot tvangsarbeid i straffeloven § 257 første ledd bokstav b. Videre blir det i kapittel 3 drøftet likhetstrekk og skillelinjer mot andre former for utnyttelse i arbeidslivet. I kapittel 4 drøftes utfordringer det juridiske rammeverket skaper for de som skal anmelde, etterforske og gjøre rettslige vurderinger av saker hvor tvangsarbeid eller annen utnyttelse er tema.

1.2 Avgrensning

Fokuset på tvangsarbeid som utnyttelsesformål innebærer at prostitusjon, seksuelle ytelser, tvangstjenester, krigstjenester og organfjerning ikke blir direkte behandlet, men trekkes inn i den grad det gir veiledning til fortolkning av vilkårene for tvangsarbeid. Det samme gjelder for det særskilte vernet for mindreårige som følger av strl. § 257 tredje ledd. Medvirkning i strl. § 257 og grov menneskehandel i strl. § 258 er ikke fokus i oppgaven, men vil bli kort presentert.

Det avgrenses mot å gå nærmere inn på unntak fra tvangsarbeid som følger av Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK)⁹ og ILOs konvensjoner mot tvangsarbeid.¹⁰ Unntakene gjelder for tvungen verneplikt, innsattes arbeid i fengsler, arbeidsoppgaver pålagt i en

---

⁸ KOM, 2019, kap. 7.

⁹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. November 1950. (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen - EMK).

¹⁰ Convention concerning forced or compulsory labour – ILO convention no. 29 (1930) (ILO konvensjon nr. 29 om tvangsarbeid), og Convention concerning the abolition of forced labour - ILO convention no. 105 (1957) ILO konvensjon nr. 105 om avskaffelse av tvangsarbeid)

nødssituasjon og normale borgerlige plikter. Dette er arbeid som ikke regnes som situasjoner som bryter med ideen om menneskeverd og likeverd.¹¹

1.3 Rettskildebildet

1.3.1 Norsk rett

Den sentrale lovbestemmelsen for oppgaven er forbudet mot menneskehandel i straffeloven § 257. Lovbestemmelsen ble først tilføyd ved lov 4. juli 2003 nr. 78 i straffeloven av 1902¹² § 224, og videreført i ny straffelov av 2005 § 257 slik at forarbeid til endringen i straffelov av 1902¹³ og forarbeid til straffelov av 2005¹⁴ er relevante.

I 2014 fikk Grunnloven¹⁵ et nytt kapittel E – Menneskerettigheter, hvor retten til liv, forbud mot tortur, slaveri og tvangsarbeid ble tatt inn som ny § 93. Innlemmelsen av kap. E i Grunnloven gir dermed forbud mot tvangsarbeid grunnlovs rang.¹⁶

Det foreligger per i dag kun én høyesterettsavgjørelse om menneskehandel med tvangsarbeid som utnyttelsesformål, HR-2017-1124-A (heretter Gartneridommen). Denne er sentral for oppgaven og vil bli nærmere presentert i kapittel 1.3.3. Ettersom det er begrenset med rettspraksis på tvangsarbeid, vil høyesterettsavgjørelser om menneskehandel med andre utnyttelsesformer, samt underrettspraksis som har tvangsarbeid som tema, trekkes inn for illustrasjon og argumentasjonsformål.

Det er lite forskning og juridisk litteratur på temaet. Relevante Stortingsmeldinger, handlingsplaner og rapporter trekkes inn for illustrasjon og argumentasjonsformål.

I de tilgrensende problemstillingene om andre former for utnytting i arbeidslivet vil lovbestemmelser i arbeidsmiljøloven,¹⁷ utlendingsloven,¹⁸ og allmenngjøringsloven¹⁹ være relevante, samt forskrifter, rettspraksis og litteratur.

---

¹¹ Jf. Dok. 16 (20011-2012), s.111.

¹² Lov 22. mai 1902 nr. 10, Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven av 1902).

¹³ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003).

¹⁴ Ot. prp. 22 (2008-2009).

¹⁵ Lov 17. mai 1814, Kongerike Norges Grunnlov (Grunnloven).

¹⁶ Innst.186 S (2013–2014) s. 20.

¹⁷ Lov 17. juni 2005 nr. 62, Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven – aml.).

¹⁸ Lov 15. mai 2008 nr. 35, Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven – utl.).

¹⁹ Lov 4. juni 1993 nr. 58, Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven).

1.3.2 Internasjonal rett

Det følger av presumsjonsprinsippet at norsk rett forutsettes å stemme overens med folkeretten. Derfor kan folkerettsregler ha funksjon som tolkningsmiddel når norsk rett skal fastlegges. Etter strl. § 2 er det oppstilt en skranke for fortolkning, slik at straffebestemmelser ikke tolkes i strid med folkerettslige forpliktelser Norge har etter konvensjoner eller folkerettslig sedvane. Det skal legges stor vekt på grunnleggende menneskerettigheter ved tolkning av norske rettsregler, jf. Finanger I-dommen, og at «[d]en norske rettsregel vil yte liten motstand hvis det er tale om konflikt med en folkerettslig forpliktelse som gir borgerne beskyttelse mot inngrep fra det offentlige.»²⁰

Forbudet mot menneskehandel i strl. § 257 er et spesialisert straffebud som ligger tett opp til definisjoner i internasjonale rettskilder.²¹ Særlig sentralt står FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet og konvensjonens tilleggsprotokoll om menneskehandel av 2000 (heretter Palermo-protokollen).²² Konvensjonens art. 3 var helt sentral for utformingen av forbudet mot menneskehandel som ble innlemmet i straffeloven i 2003. Palermo-protokollens definisjon av menneskehandel er videreført i Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel i 2005.²³

Norge har inkorporert EMK gjennom menneskerettsloven § 2.²⁴ Det innebærer at forbudet mot slaveri og tvangsarbeid i EMK art. 3, gjelder som norsk lov og vil ved motstrid gå foran annen lov. Det følger av forarbeidene til menneskerettighetskapittelet i Grunnloven at begrepene «slaveri» og «tvangsarbeid» i § 93 legger til grunn den samme begrepsbruk og forståelse av tvangsarbeid som EMK art. 4.²⁵

---

²⁰ Rt-2000-1811, s. 1829.

²¹ Grønning, Husabø og Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff* (2016), s. 138.

²² United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, 15 November 2000, by resolution 55/25.

²³ Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197, 2005.

²⁴ Lov 21. mai 1999 nr. 30, Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).

²⁵ Menneskerettighetsutvalget eller Lønning-utvalget utarbeidet det som regnes som forarbeid til grunnlovsendringen, Dok.nr.16 (2011-2012).

Konvensjonsorganenes praksis, herunder Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD), har vekt i tolkning av konvensjonenes ordlyd. Slik som i Norge, er det begrenset med rettspraksis om tvangsarbeid i EMD. Til nå er det konstatert krenkelse mot EMK art. 4 kun i ni saker, hvorav flere omhandler prostitusjon/seksuelle formål. Saker som reises for EMD omhandler hvorvidt statene oppfyller sine positive forpliktelser etter EMK. Det innebærer at domstolen gjør en viss materiell prøving av saksforholdene opp mot relevante folkerettslige instrumenter. Bevisvurdering utgjør en del av prøvingen av om det er tilstrekkelig grunnlag for en presumsjon om at en klager har blitt utsatt for handlinger som er i strid med konvensjonen.

ILO har vedtatt konvensjoner for å forhindre tvangsarbeid. Særlig er ILO-konvensjon nr. 29 og nr. 105 relevante for definisjonen av «tvangsarbeid» etter EMK art. 4, det framkommer av EMD-saken Siliadin mot Frankrike.²⁶

For andre former for utnyttelse i arbeidslivet, er EØS-avtalen²⁷ sentral når det er EØS/EU-borgere involvert. Avtalen forplikter Norge etter EU-reglene som skal sikre fri flyt av varer, tjenester, kapital og personer innenfor EU/EØS-området.

1.3.3 Sentral rettspraksis

Norsk rettspraksis om tvangsarbeid er begrenset. Gartneridommen er den eneste høyesterettsdommen som behandler temaet, og er derfor sentral for oppgaven. I saken ble to menn dømt for grov menneskehandel til tvangsarbeid, etter strl. 1902 § 224 første ledd bokstav b, jf. fjerde ledd, for å ha utnyttet indiske sesongarbeidere til tvangsarbeid i gartnerivirksomhet. Spørsmålet i saken gjaldt lovanvendelse særlig knyttet til vilkåret «tvangsarbeid», i tillegg til spørsmålet om straffutmåling. Konklusjonen var at arbeiderne ble utnyttet til tvangsarbeid ved bruk av tvangselementer og misbruk av sårbar stilling. Utover å ha elendige lønns- og arbeidsforhold, ble arbeiderne i stor grad gjort avhengige av arbeidsgiver blant annet ved at de ikke fikk utbetalt lønn før retur til India, var avhengige av arbeidsgiver for kost og losji, og var underlagt et etablert system som ikke ga realistiske valgalternativer annet enn å fortsette å arbeide så lenge de var i Norge.

---

²⁶ Siliadin mot Frankrike, nr. 73316/01, ECHR 2005. Pkt. 116-119, hvor det ble påpekt at likheten i begrepet «tvangsarbeid» i EMK art. 4 og i ILO nr. 29 «må sies å være markert og ikke er utilsiktet».

²⁷ Lov 27. november 1992 nr. 109, Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven)

Øvrig norsk rettspraksis om menneskehandel, samt underrettspraksis om tvangsarbeid vil bli trukket inn for illustrasjon og for å gi veiledning for fortolkning av vilkårene i strl. § 257.

Rettspraksis fra EMD er relevant for norsk rettsutvikling, både som argumentasjonsformål og fortolkningsveiledning. Heller ikke EMD har behandlet mange saker om tvangsarbeid. Den mest sentrale dommen er *Chowdury mfl. mot Hellas*, (heretter *Chowdurydommen*)²⁸ hvor Hellas ble klaget inn til EMD for brudd på EMK i en sak om 42 bangladeshiske migrantarbeidere i den greske jordbærindustrien. Sentralt i saken var å avgjøre om migrantenes arbeid utgjorde tvangsarbeid etter EMK art. 4 nr. 2. De greske myndighetene hadde innfortolket et krav om at arbeiderne ikke kunne bevege seg fritt eller beskytte seg selv. EMD kom til at dette var en feil og for snever lovforståelse, og at vurdering av tvangsarbeid må skje etter en konkret helhetsvurdering. Sentralt i EMDs vurdering stod de fysisk ekstremt krevende forholdene arbeiderne var utsatt for, manglende betaling av lønn, samt en konstant bruk av ydmykelser og trusler. Migrantene var i en sårbar stilling fordi de manglet lovlig oppholds- eller arbeidstillatelse. EMD konkluderte med at den greske staten ikke hadde gitt tilstrekkelig beskyttelse mot menneskehandel og tvangsarbeid. Dommen er sentral for temaet, og ble trukket inn i *Gartneridommen* som illustrasjon på vurdering av tvangsarbeid etter folkerettslige regler.

Annen EMD-rettspraksis for temaet vil bli trukket inn der det er relevant og kan gi veiledning for fortolkning av straffebestemmelsenes vilkår.

1.3.4 Lovskrav og beviskrav

På strafferettens område er det krav til klar lovhjemmel for at noen skal kunne ilegges straff, jf. Grunnloven §§ 96-97 og 113 og EMK art. 7.²⁹ Lovskravet innebærer at enhver skal kunne tolke ut fra lovbestemmelsen hvilke handlinger og unnlater som medfører strafferettslig ansvar.³⁰ Det innebærer at ordlyden må fortolkes og at en ut fra alminnelig språkbruk kan fastsette rekkevidden av gjerningsbeskrivelsen.³¹

Det følger av Grunnloven § 96 at «[e]nhver har rett til å bli ansett som uskyldig inntil skyld er bevist etter loven», og tilsvarende i EMK art. 6, nr. 2: «[e]nhver som blir siktet for en

---

²⁸ *Chowdury mfl. mot Hellas*, nr. 21884/15, ECHR 2017.

²⁹ Ofte omtalt som klarhetskravet.

³⁰ Se mindretallets redegjørelse av lovskravet i Rt-2002-1069

³¹ Gröning, Husabø og Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, (2016), s. 122.

straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven.»

Uskyldspresumsjonen er en rettsikkerhetsgaranti, og ettersom straff er et stort inngrep i et menneskes liv, er beviskravet særlig strengt på strafferettens område. Hva som skal til for å være «bevist etter loven» er ikke definert i lov, men det følger av rettspraksis at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode,³² eller sagt på annen måte: ingen kan dømmes dersom det finnes rimelig tvil. Det må likevel ikke forstås slik at det kreves absolutt visshet, men at det «etter en samlet vurdering av momentene ikke er tvil om konklusjonen».³³

1.3.5   **Legislative hensyn og rettsvirkninger**

Oppgavens tema ligger innenfor strafferetten, men har klare grensesnitt mot arbeidsrettslige problemstillinger. Skillet mellom strafferetten og arbeidsretten er viktig, både juridisk og praktisk, fordi formålene og rettsvirkningene er svært ulike for alle involverte parter.

Strafferetten angir de handlinger som anses som klanderverdige, og straff er samfunnets respons på en krenkelse mot grunnleggende verdier.³⁴ Straffebestemmelsene retter seg mot den eller de som foretar klanderverdige handlinger, og har som hovedformål å virke preventivt for å hindre at ugjerningene begås. Ettersom straff er så inngripende for den enkelte, har strafferetten særlige krav til å ivareta siktede/tiltaltes rettigheter, herunder krav til rettferdig rettergang og et strengt lov- og beviskrav, jf. EMK art. 6. Generelt har de fornærmede visse rettigheter i straffesaker, men hovedrollen er å være vitne i saken.

Arbeidsrettsregler har som formål å regulere forholdene i arbeidslivet, og verneperspektivet er grunnleggende for norsk arbeidsrett.³⁵ Formålsparagrafen til arbeidsmiljøloven § 1-1 viser at det sentrale er å gi et vern til en antatt svakere part (arbeidstaker) mot en antatt sterkere part (arbeidsgiver).

Et skjæringspunkt finnes likevel mellom strafferetten og arbeidsretten i form av straffebestemmelser for forsettlig eller uaktsomme overtredelser av arbeidsmiljøloven og brudd på vedtak etter allmenngjøringsloven, med en strafferamme inntil tre år dersom det er særlig skjerpene omstendigheter, jf. aml. § 19-1 (2) og allmenngjøringsloven § 15.

---

³² Rt-1998-11, s.19.

³³ Rt-2005-1353, avsnitt 14.

³⁴ Gröning, Husabø og Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, (2016), s. 8.

³⁵ Verneavgivningen ble formalisert på 1800-tallet, se eksempelvis Lov 27. juni 1892 om Tilsyn med Arbeide i Fabriker mv. og i 1936 kom den første alminnelige arbeidervernloven, Lov 19. juni 1936 nr. 8 om arbeidervern.

Tilsvarende strafferamme for menneskehandel er fengsel inntil seks år, jf. strl. § 257, og fengsel inntil ti år for grov menneskehandel, jf. strl. § 258.

I saker om tvangsarbeid eller brudd på arbeidsrettslige regler, er det et markant skille mellom ofrenes rettigheter ut fra hvilket juridisk «spor» en sak behandles etter i rettsapparatet. Utlendingsforskriften §§ 8-3 og 8-4, jf. utlendingsloven § 38 (1) bokstav d) gir arbeids- eller oppholdstillatelse i en refleksjonsperiode på inntil seks måneder, med mulighet for varig opphold og annen type støtte for dem som er potensielle ofre for menneskehandel. Dersom det samme saksforholdet behandles som brudd på andre lover, innebærer det færre eller ingen rettigheter for de fornærmede.

Ofre for menneskehandel er beskyttet mot straffeforfølgelse for egne lovbrudd, dersom det har skjedd i tilknytning til tvangsarbeidet, jf. Europarådskonvensjon mot menneskehandel, art. 26. En person som utsettes for sosial dumping eller andre arbeidsrettslige lovbrudd, har ikke dette vernet, og kan straffes dersom han har deltatt i ulovlig virksomhet. Vedkommende kan oppleve å få midlertidige oppholdstillatelser trukket tilbake og bli utvist.

2 Menneskehandel ved tvangsarbeid strl. §§ 257 og 258

2.1 Vilkårene for tvangsarbeid i strl. § 257 første ledd

Vilkårene for menneskehandel ved tvangsarbeid framgår av strl. § 257 første ledd;

«Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd tvinger, utnytter eller forleder en person til ... b) tvangsarbeid ... straffes for menneskehandel med fengsel inntil 6 år.»

Den rettslige vurderingen av om det foreligger menneskehandel må ta utgangspunkt i ordlyden og vurdere om det foreligger et *utnyttelsesformål*, som etter bestemte *handlingsvilkår* oppnås ved hjelp av *tvangsmidler*. Vilrårene i § 257 vil i det videre fortolkes enkeltvis inn under disse tre kategoriene for slik å kunne klargjøre innholdet og rekkevidden av lovbestemmelsen.

2.1.1 Menneskehandelsbegrepet

Forbudet mot menneskehandel i strl. § 257 er utformet etter Palermo-protokollens art. 3 bokstav a, hvor menneskehandel defineres som det å rekruttere, transportere, overføre, huse eller motta personer med sikte på å utnytte dem, ved hjelp av nærmere bestemte tvangsmidler. Utnyttelsesformålet inkluderer prostitusjon, andre former for seksuell utnyttelse, tvangsarbeid, slaveri, slaveriliknende praksis, trelldom og fjerning av organer.³⁶

Før innføringen av forbudet mot menneskehandel i 2003, inneholdt straffeloven og andre lover bestemmelser som til sammen dekket de fleste forhold som faller inn under menneskehandelbegrepet etter Palermo-protokollens definisjon. Det var likevel knyttet noe tvil om protokollens krav til å kriminalisere menneskehandel var oppfylt. Formålet bak forbudet i strl. § 257 var derfor å gi et mer effektivt og oversiktlig regelverk mot

---

³⁶ Ot.prp.nr. 62 (2002-2003), s. 58.

menneskehandel, samt å gi klart signal om at menneskehandel er kriminalisert etter norsk rett.³⁷

I forbindelse med grunnlovsendringen i 2014 ble behovet for et eksplisitt forbud mot menneskehandel i Grunnloven drøftet, men konklusjonen ble at menneskehandel uansett «rammes enten av forbud mot slaveri eller av forbud mot tvangsarbeid».³⁸

Menneskehandel anvendes heller ikke som begrep i EMK. Konvensjonens art. 4, nr. 1 er et forbud mot å holde noen i slaveri eller trelldom, og art. 4 nr. 2 er et forbud mot å pålegge noen å utføre tvangsarbeid eller påtvunget arbeid. Det følger imidlertid av EMD-dommen Rantsev mot Kypros og Russland³⁹ at EMK art. 4 bygger på samme definisjonen av menneskehandel som etter Palermo-protokollen art. 3 og Europarådskonvensjonen for tiltak mot menneskehandel, art. 4.

2.1.2 Utnyttelsesformålet «tvangsarbeid»

Språklig sett forstås «tvangsarbeid» som en arbeidsinnsats utført under tvang.

Tvangsarbeid er ikke legaldefinert i strl. § 257, men sentralt for forståelsen i norsk rett er at noen har som formål å utnytte en persons arbeidskraft på en slik måte at vedkommende «ikke har kommet frivillig inn i arbeidsforholdet og/eller ikke kan komme frivillig ut av det.»⁴⁰

Fravær av frivillighet og valgmuligheter står altså sentralt. Dette er i tråd med definisjonen av tvangsarbeid etter ILO-konvensjon nr. 29, art. 2: som “all work or services which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily”. Hovedvilkåret er at personen ikke har tilbudt seg frivillig til å utføre arbeidet.⁴¹

Frivillighetsvurderingen kan knytte seg til oppstart eller avslutning av arbeidsforholdet, eller til begge deler i kombinasjon. Ettersom det er en og/eller vurdering, innebærer det at en frivillig *inntreden* ikke er avgjørende. I Gartneridommen ble det ikke tillagt avgjørende

---

³⁷ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) s. 59.

³⁸ Dok. nr. 16 (2011-2012) s. 112.

³⁹ Rantsev mot Kypros og Russland, nr. 25965/04, ECHR 2010, avsnitt 282.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) s. 65 og s. 98. Det følger av Prop. 66 L (2019-2020) s. 158 at samme forståelse skal legges til grunn også for gjeninnføringen av «tvangsarbeid i strl. § 257.

⁴¹ Høstmølingen, *Internasjonale menneskerettigheter* (2012), s. 161.

betydning at arbeiderne frivillig hadde latt seg rekruttere til gartneriarbeidet. Det samme gjaldt i Chowdurydommen,⁴² hvor sakens fornærmede frivillig hadde gått inn i arbeidsforholdet. Det sentrale i begge sakene var hvorvidt arbeiderne frivillig kunne komme seg *ut* av arbeidsforholdet.

Gartneridommen understreker at dersom en person ikke gis noe realistisk valg annet enn å arbeide, fordi «alternativene til dette arbeidet alt i alt vil være uforholdsmessig byrdefulle»,⁴³ så er det ikke avgjørende at vedkommende frivillig gikk inn i arbeidet flere år på rad.

Vurderingen må ta utgangspunkt i den subjektive opplevelsen av valgfrihet i den konkrete situasjonen arbeiderne befant seg i.

I forlengelsen av dette ligger det at det ikke er et krav om at de fornærmede har «prøvd og ønsket å komme ut av situasjonen»⁴⁴ så lenge det på et stadium foreligger et element av tvang som gjør at personen ikke reelt opplever å ha et akseptabelt valg om å komme seg ut av situasjonen.⁴⁵

I vurderingen av den subjektive opplevelsen av arbeidsforholdet, ligger en sentral forskjell mellom begrepene trelldom og tvangsarbeid etter EMK art. 4 nr. 1, jf. nr. 2. Forskjellen var til vurdering i EMD-dommen C.N. og V. mot Frankrike,⁴⁶ hvor to søstre ble utnyttet av slektninger til ulønnet husarbeid under svært dårlige vilkår. Trelldom ble omtalt som en særlig alvorlig form for tvangsarbeid hvor det grunnleggende skillet ligger i offerets opplevelse av at tilstanden er permanent og uten sannsynlighet til å bli endret.⁴⁷ Saken ble vurdert etter reglene om trelldom, og retten konkluderte med at for den ene søsteren må arbeidsforholdet og livssituasjonen ha fortont seg slik at situasjonen var permanent og uforanderlig. Hun var avskåret mulighet til å gå på skole, hadde ingen fritid hvor hun møtte andre mennesker, i tillegg levde hun med en trussel om å bli sendt tilbake til Burundi hvor hun risikerte livet. Den andre søsteren fikk mulighet til å gå på skole og bevege seg fritt rundt, og dette forholdet ble ikke ansett for å overstige terskelen verken for trelldom eller tvangsarbeid.

Skillet mellom trelldom og tvangsarbeid ble også tematisert i Chowdurydommen, hvor retten konkluderte med at de greske myndigheter hadde forvekslet begrepene trelldom og

---

⁴² Chowdury mfl. mot Hellas, nr. 21884/15, ECHR 2017.

⁴³ HR-2017-1124-A avsnitt 25.

⁴⁴ Rt-2013-39, avsnitt 30.

⁴⁵ Rt-2011-1061, avsnitt 41-42.

⁴⁶ C.N. mot Storbritannia, 2013-02-13, C.N. Se også V. mot Frankrike, 2013-01-11.

⁴⁷ C.N. and V. mot Frankrike, avsnitt 91.

tvangsarbeid på en slik måte at det oppstille et for snevert vilkår for tvangsarbeid.⁴⁸ Etter Chowdurydommen er ikke en opplevelse av at situasjonen kan avsluttes til hinder for at noe kan betegnes som tvangsarbeid.

For at terskelen for tvangsarbeid skal overstiges kreves at arbeidet er urimelig eller tyngende for personen, eller at arbeidet i seg selv er urimelig hardt eller farlig.⁴⁹ Det innebærer et visst nivå av «hardship». ⁵⁰ Det så vi blant annet i LH-2020-49755 hvor det ble vektlagt at husarbeid og butikkarbeid ikke ble ansett som særlig krevende verken fysisk eller i varighet.⁵¹

Utnyttelsesformålet skiller menneskehandel fra menneskesmugling etter utl. § 108 fjerde og femte ledd. Formålet ved menneskesmugling er å transportere noen ulovlig over landegrensener, og det er «uten betydning for straffbarheten hva personen skal gjøre i mottakerlandet.»⁵²

2.1.3 Handlingsvilkår

De handlinger lovgiver ønsker å ramme i forbudet mot menneskehandel er at noen «tvinger», «utnytter» eller «forleder» noen til arbeid. Sentralt for handlingene er at et samtykke ikke anses som reelt og virksomt dersom det opptrer sammen med ett av disse handlingsvilkårene. Et samtykke medfører altså ikke straffrihet i saker om menneskehandel.

«Tvinger»

Begrepet «tvinger» forstås slik at noen foretar seg noe mot en annen med den hensikt å få den andre til å gjøre noe mot sin vilje.

Opprinnelig var ikke «tvinger» et handlingsvilkår i forbudet mot tvangsarbeid i strl. av 1902 § 224, men var dekket under utnyttelsesformålet «tvangsarbeid». I straffeloven av 2005 ble ordlyden endret slik at «tvang» ble skilt fra -arbeid og -tjenester og lagt til som et handlingsvilkår «tvinger». Begrunnelsen var å tydeliggjøre at tvangelementet kan være relevant for andre utnyttelsesformål. Det var ikke tilsiktet noen realitetsendring.⁵³ Etter

---

⁴⁸ Chowdury mfl. mot Hellas, avsnitt 90.

⁴⁹ Van der Musselle mot Belgia, nr. 8919/80, ECHR 1983.

⁵⁰ CETS 197 - Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (coe.int), art. 83.

⁵¹ LH-2020-49755, under Tiltalens post II – lovanvendelsen.

⁵² Ot.prp. nr. 62 (2002–2003) s. 55.

⁵³ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 421.

lovendring i 2020 har lovgiver gjeninnført «tvangsarbeid» og «tvangstjenester» i ordlyden, i tillegg til «tvinger» som handlingsvilkår.

Gartneridommen legger til grunn at tvang er en form for fysisk eller psykisk press, som er «så kraftig at vedkommende som rammes settes ut av stand til å handle frivillig».⁵⁴ Koblingen mellom tvang og fravær av frivillighet og handlingsvalg finner vi igjen i rettspraksis hvor spørsmål om tvang er på spissen opp mot andre straffebestemmelser. I en sak om utpressing etter strl. 1902 § 266, ble tvang definert som rettstridig atferd som skaper et press på fornærmede på en slik måte at det virker bestemmende på dennes handlingsvalg. Det kan omfatte situasjoner hvor det faktisk er mulig å stå imot et press, men hvor konsekvensene av å gjøre det oppfattes som så negative at en lar være.⁵⁵

En slik forståelse er i tråd med Chowdurydommen hvor det ble uttalt at begrepet «tvangsarbeid» leder tankene mot «the idea of physical or mental coercion»,⁵⁶ men at det ikke kan dekke enhver form for press som følge av en trussel om sanksjon. Art og grad av press kan gjøre det mulig å skille mellom tvangsarbeid og det en normalt må forvente innad i en familie eller lignende relasjon.⁵⁷

I Gartneridommen skilles det mellom et «press» som ligger innenfor alminnelige betingelser, slik som press som «naturlig følger av å være i et arbeidsforhold», og tvang eller press som objektivt vil foreligge dersom en forsøker eller ønsker å avslutte et arbeidsforhold.⁵⁸ Det er en presisering som er i tråd med unntakene i EMK art. 4 nr. 3.

Begrepet «coercion» er i Palermo-protokollens art. 3 oppstilt sammen med tvangsmidlene «threat or use of force», og viser at det er en tett kobling mellom vold, trusler og tvang. Denne sammenkoblingen ligger også til grunn for begrepet «tvangsarbeid» etter ILO-konvensjonen nr. 29 art. 2. Det framgår av en ILO-rapport at tvangselementet kan være både direkte og indirekte, at det ikke begrenses til fysisk tvang, men inkluderer psykisk og juridisk tvang.⁵⁹ Begrepet «coercion» knyttes slik som i Gartneridommen til et press som leder til en

---

⁵⁴ HR-2017-1124-A avsnitt 25.

⁵⁵ Rt-2011-1317 avsnitt 17.

⁵⁶ Chowdury mfl. mot Hellas, nr. 21884/15, ECHR 2017, avsnitt 90.

⁵⁷ Ibid., avsnitt 91, se også C.N. og V. mot Frankrike, avsnitt 74.

⁵⁸ HR-2017-1124-A avsnitt 40.

⁵⁹ *The cost of coercion - Global Report on Forced Labour 2009, ILO (2009)*, s. 8. Rapport utarbeidet til bruk i ILO-kongressen 2009.

begrensning i handlefrihet og valgmulighet, slik at tidligere avgitt samtykke ikke lenger kan trekkes tilbake.

«Utnytter»

Ut fra naturlig språklig forståelse blir en person utnyttet dersom en annen person oppnår fordeler på bekostning av den andre parten. Forarbeidene beskriver dette som at en person bruker «vedkommende for å oppnå en fordel for seg selv.» Det er ikke avgrenset til kun økonomiske fordeler, men kan også inkludere fordeler slik som å oppnå en viss posisjon i et bestemt miljø eller gjentjenester.⁶⁰

Begrepet er vidt, og det framgår fra forarbeidene at «det kan skape usikkerhet om hvilke handlinger som faktisk rammes», men at gjerningsbeskrivelsens innhold konkretiseres «ved å nevne midlene som er benyttet for å bringe en person inn i situasjonen der hun eller han blir utnyttet.»⁶¹ Utnyttelse må likevel skje med «et element av tvang».⁶²

I en sak om utnyttelse av fire mindreårige fra Litauen til tyveri i Norge, legger retten til grunn at begrepet utnytte innebærer å bruke en person for å oppnå en fordel for seg selv, typisk vil det være en økonomisk fordel. Retten uttaler videre at det som regel ikke er utnyttelse dersom partene er likeverdige og fordeler utbyttet likt eller tar like stor risiko, men at «[p]oenget er at det må foreligge et visst misforhold mellom den som utnytter, og den som blir utnyttet.»⁶³

Uttalelsen illustrerer det som omtales som en *normativ* utnyttelse.⁶⁴ En normativ utnyttelse angir at en part utnytter en skjevhet i en relasjon og at utnyttelsen er uetisk eller urettferdig. Motsatt vil en *teknisk* utnyttelse ta et nøytralt utgangspunkt i at en ting, ressurs eller situasjon utnyttes, uten at det foreligger noe vurdering av urettferdig eller uetisk i det.

En usymmetrisk relasjon kan være betinget av kulturelle forhold, jf. Gartneridommen hvor det ble uttalt at det mellom tiltalt og fornærmede «eksisterte et over-/og underordningsforhold som er ukjent i norsk arbeidsliv, men formentlig er kulturelt betinget».⁶⁵ Det vises til at de fornærmede var kjent med tiltaltes familie i India, deres maktposisjon i lokalsamfunnet, og at

---

⁶⁰ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) kap. 13.1 s. 97-98.

⁶¹ Ibid., s. 64.

⁶² Prop. 66 L (2019-2020) Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.), kap. 7.1.1.2.

⁶³ Rt-2013-39, avsnitt 27-28.

⁶⁴ *The Concept of "exploitation" in the trafficking in persons protocol*, UNODC, 2015, s. 21.

⁶⁵ HR-2017-1124-A, avsnitt 43.

dette kunne spille inn på rangordningen som oppstod i arbeidsforholdet i Norge. Fra rettspraksis ser vi at i flere av sakene som omhandler tvangsarbeid eller annen arbeidslivskriminalitet, har tiltalte og fornærmede tilknytning til samme land. Dette er det nok flere grunner til, men kan indikere at kulturelle betingelser har en viss forklaringskraft for utnyttelsesbegrepet.

«Forleder»

Å forlede forstås som at noen bevisst handler eller unnlater å handle med det formål å skape en feil forståelse hos en annen part, og at misforståelsen danner grunnlag for å påvirke noen til å gjøre noe de ellers ikke ville gjort.

I forarbeidene beskrives det som at noen ved psykisk påvirkning blir «ført bak lyset, lurt eller overtalt til noe som han eller hun ellers ikke ville ha blitt med på». ⁶⁶ Den som blir forledet kan ved dette få en følelse av å være med på noe frivillig. ⁶⁷

Vilkåret er selvstendig, men samme person kan stå for både forledelse og utnyttelse, og begrepene kan gli over i hverandre. Det ble påpekt i en sak om menneskehandel til prostitusjon, ⁶⁸ at «forledelsesalternativet (kan) tenkes anvendt i to ulike sammenhenger. Det kan anvendes på bakmenn som er involvert på et tidlig stadium, og som ikke kan knyttes til utnyttelse, men forledelse kan også være en dekkende beskrivelse av de handlinger man ønsker å ramme når forlederen er den som også forestår utnyttelsen.» ⁶⁹

Som for utnyttelse, forutsetter forledelse at ett av de alternative tvangsmidler er brukt, jf. forarbeidene. ⁷⁰ Spørsmålet om det må kunne påvises bruk av slike tvangsmidler ved forledelse, var på spissen i den overnevnte dommen om prostitusjon. Flertallet avviste dette, og uttalte at «[d]et utilbørlige ligger ... innebygget i handlingsalternativet forledelse» ⁷¹. Forledelse impliserer at noen har opptrådt utilbørlig mot en annen person. I forlengelsen av dette uttalte retten at det er «klart at de tre første alternativer, vold, trusler og misbruk av sårbar situasjon, ikke kan være midler til forledelse». ⁷²

---

⁶⁶ Ot.prp nr. 62 (2002-2003) s. 97.

⁶⁷ Rt-2009-911, avsnitt 23.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid., avsnitt 25.

⁷⁰ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) særlig s. 97.

⁷¹ Rt-2009-911, avsnitt 28.

⁷² Ibid., avsnitt 28.

Forlede er sjelden brukt som selvstendig vilkår, som regel brukes det som et vedheng til «utnytte». Dermed er ikke diskusjonen om tvangsmidler like sentral. I en dom i Hålogaland lagmannsrett ble en kvinne dømt for å ha utnyttet en annen kvinne til prostitusjon og tvangsarbeid. Det avgjørende var at tiltalte «misbrukte fornærmedes sårbare situasjon til å forlede henne til å arbeide og prostituere seg, ved å gi henne uriktig informasjon om at hun kunne få oppholdstillatelse dersom hun oppholdt seg i landene i to år».⁷³ Underrettspraksis har mindre vekt enn høyesterettspraksis, men kan illustrere at det ikke er utelukket at misbruk av sårbar posisjon kan være middel til forledelse.

I det beslektede temaet «bedrageri» ser vi fra strl. § 371 at forledelse forstås som å fremkalle, styrke eller utnytte en «villfarelse», og at det å forlede innebære en årsakssammenheng mellom handlingen og villfarelsen.⁷⁴ Denne beskrivelsen er dekkende for forledelsesbegrepet etter strl. § 257, og er i tråd med Palermo-protokollens bruk av «bedrageri» som et handlingsvilkår.

2.1.4 Tvangsmidler

«Vold»

Vold forstås vanlig som at det øves en form for overgrep mot en annen person, typisk gjennom fysiske handlinger slik som slag, spark og lignende.

Det framgår av forarbeidene⁷⁵ at «vold» skal forstås på samme måte som i strl. § 271 om kroppskrenkelse, og at «[t]ypiske eksempler på vold er å slå, sparke og skalle».⁷⁶ Det innebærer bruk av fysisk makt, og hvor voldens styrke, krenkende karakter og øvrige omstendigheter vil stå sentralt for vurderingen.⁷⁷

---

⁷³ LH-2020-114183. Anke over de sivile kravene er ikke rettskraftig, men saken for øvrig er rettskraftig.

⁷⁴ Matningsdal, *Straffeloven, alminnelige bestemmelser, kommentarutgave*, (2015), note 2322.

⁷⁵ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), kap. 13.1 s. 97.

⁷⁶ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009), s. 427.

⁷⁷ Matningsdal, *Straffeloven, alminnelige bestemmelser, kommentarutgave* (2015), note 1792.

«Trusler»

En vanlig språklig forståelse av «trussel» er at det er en ytring, enten verbalt eller ved kroppsspråk og lignende som er ment å skremme mottakeren til å gjøre eller unnlate noe mot sin vilje.

Fra forarbeidene framgår det at «trusler» skal forstås likt som i strl. § 263, altså at «[d]en som i ord eller handling truer med straffbar atferd under slike omstendigheter at trusselen er egnet til å fremkalle alvorlig frykt».⁷⁸ Rettspraksis viser at ved en vurdering om noe er å anse som egnet til å fremkalle alvorlig frykt, vil konteksten et utsagn fremsettes i, altså hvordan og til hvem uttalelsene rettes mot, samt hvem utsagnene kommer fra, være sentralt.⁷⁹

Om trusselbegrepet etter ILO-konvensjonen nr. 29, art. 2 nr. 1, «menace of any penalty» uttaler EMD i C.N. og V. mot Frankrike at det å bli sendt tilbake til fornærmedes hjemland ble oppfattet som en straff («penalty») og at trusselen («menace») var at denne straffen ville bli gjennomført.⁸⁰ Det forstås som en trussel som er egnet til å framkalle alvorlig frykt.

Begrepet «menace of any penalty» omfatter klart nok dødstrusler eller trusler om vold, men også trusler av mer psykologisk art. Det er ikke krav om at trusselen gjelder straffbar adferd, men kan omfatte tap av rettigheter og fordeler. For ofre for menneskehandel kan en trussel om å oppgi dem til politi eller utlendingsmyndighet være tilstrekkelig, dersom de mangler oppholds- eller arbeidstillatelse. Trusler om å gi opplysninger om prostitusjon til ofrenes venner og familie, kan være en effektiv måte å bruke ofrenes skamfølelse på, og kan utgjøre en trussel i rettslig forstand. Trusler om straff i form av opparbeidelse av gjeld eller konfiskering av identitetspapir kan også være virkemiddel for å oppnå tvangsarbeid.⁸¹

Som illustrasjon for at trusler kan ha bredt nedslagsfelt, ble det i en høyesterettsdom som omhandlet menneskehandel til seksuelle ytelser vektlagt at fornærmede hadde utnyttet to filippinske aupairer til seksuell ytelse under trussel om «(..) at familiene deres på Filippinene skulle få vite hva som foregikk, at de ville bli sendt tilbake til Filippinene på egen regning, og

---

⁷⁸ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), kap. 13.1 s. 97.

⁷⁹ HR-2019-1922-A, avsnitt 23.

⁸⁰ C.N. og V. mot Frankrike, 2013-01-11, avsnitt 78.

⁸¹ ILO-rapport *The Cost of Coercion*, brukt til ILO-konferansen 2009. Rapporten ble referert til av EMD i Chowdury-dommen, avsnitt 40.

at de selv ville bli straffet dersom de gikk til politiet».⁸² Denne forståelsen av trussel synes å være i tråd med forståelsen som legges til grunn i ILO-konvensjon nr. 29.

«Misbruk av sårbar situasjon»

Etter naturlig språklig forståelse beskriver dette situasjoner hvor noen bevisst anvender et maktgrunnlag mot en annen part, og hvor sistnevnte part på grunn av dennes psykiske, fysiske, økonomiske eller lignende omstendigheter er særlig utsatt for å bli misbrukt.

Etter forarbeidene innebærer misbruk av sårbar situasjon det å «utnytte situasjoner der det ikke foreligger noe reelt og akseptabelt valg for den det gjelder, annet enn å underkaste seg «handlerne».⁸³ Fravær av slik valgmulighet kan oppstå eksempelvis ved at en person uten lovlig opphold blir lokket med arbeid i et annet land og dermed utnyttet som arbeidskraft til gunst for «handlerne».

Det framgår av rettspraksis at fornærmedes reelle valgmulighet må vurderes helt konkret og ta i betraktning subjektive og objektive forhold, slik som livssituasjon før utnyttelsen, omstendigheter som utnyttelsen medfører for fornærmede, samt den subjektive opplevelsen dette gir.⁸⁴ Altså ikke bare hva de rent objektive valgmulighetene består i. I en tingrettsdom hvor flere hjemløse og ressursvake menn var blitt rekruttert i England for å utføre asfalt- og steinleggerarbeid i Norge, knyttet sårbarhetsvurderingen seg til mennenes bakgrunn og mangel på penger, pass og språkferdigheter og deres opplevelse av at det var umulig å komme seg ut av situasjonen i Norge.⁸⁵

Det framgår av Gartneridommen at den sårbare situasjonen kan oppstå etter at arbeidsrelasjonen er etablert.⁸⁶ Arbeiderne rådet ikke over egne penger, pass eller returbilletter, og var helt avhengig av arbeidsgiver for kost og losji, og slik satte tvangselementene arbeiderne i en sårbar stilling under oppholdene i Norge.

---

⁸² Rt-2013-1247, avsnitt 15.

⁸³ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) kap. 13.1, s. 65 og 97-98.

⁸⁴ Rt-2013-1247, avsnitt 19-20.

⁸⁵ TJARE-2008-69332.

⁸⁶ HR-2017-1124-A, avsnitt 47-49.

«Annen utilbørlig atferd»

Dette vilkåret er vagt, men ut fra en naturlig språklig forståelse innebærer det at noen opptrer uriktig, urimelig, upassende eller i strid med god moral.

Som tvangsmiddel i relasjon til menneskehandel, følger det av forarbeidene at den som utviser utilbørlig atferd aktivt er med på å skape en situasjon hvor mennesker kan bli utnyttet til menneskehandel.⁸⁷ Eksempelvis ved å lage falske arbeidsannonser som lokker personer inn i tvangsarbeid, eller å etablere mekanismer hvor personer havner i økonomisk gjeld til en arbeidsgiver, såkalt «debt bondage».⁸⁸ En typisk situasjon er at personer som reiser fra et fattig land får store fradrag i lønnsutbetaling for å gjøre opp for kostnader til reise og opphold. Slik skaper arbeidsgiver en situasjon hvor arbeidstakerne risikerer å stå igjen med ingen lønn dersom de skulle velge å forlate arbeidssituasjonen, og «arbeidstakeren kan slik bli fanget i en situasjon som det er vanskelig å komme ut av.»⁸⁹

Det er begrenset med eksempler fra rettspraksis på hvordan en anvender vilkåret «annen utilbørlig atferd» i relasjon til menneskehandel. Forklaringen kan ligge i at vilkåret regnes som en rettslig standard som retten viser varsomhet med å anvende. Særlig som grunnlag for straffereaksjoner vil de hensyn som ligger til grunn for lovskravet i Grunnloven § 96 gjøre seg gjeldende.⁹⁰ «Samtidig kan en utilbørlighetsvurdering gjøre regelen mer tilpassningsdyktig til faktiske og normative endringer.»⁹¹

Limesaken,⁹² den hittil mest komplekse saken om tvangsarbeid som har vært prøvd rettslig i Norge, omtalte «debt bondage» i forbindelse med at tolv personer ble dømt for menneskehandel eller medvirkning til menneskehandel for å ha misbrukt den sårbare situasjonen til ti pakistanske menn og ved annen utilbørlig atferd. Tiltalte drev en rekke lavprisbutikker hvor de fornærmede måtte jobbe under ekstreme arbeids- og lønnsforhold. Flere av de fornærmede opparbeidet seg gjeld til arbeidsgiver, noe som medførte en kraftig

---

⁸⁷ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), kap. 13.1 s. 97-98.

⁸⁸ Begrepet «debt bondage» er hentet fra FNs Slavekonvensjon fra 1956, art. 1 som definerer det som “the status or condition arising from a pledge by a debtor of his personal services or of those of a person under his control as security for a debt, if the value of these services as reasonably assessed is not applied towards the liquidation of the debt or the length and nature of those services are not respectively limited and defined”.

⁸⁹ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), kap. 13.1, s. 97-98.

⁹⁰ Rt-2005-1628, avsnitt 16, om bruken av «støtende» i relasjon til forbudet mot «kjønnslige skildringer som virker støtende», jf. strl. 1902 § 204 andre ledd første pkt.

⁹¹ Grønning, Husabø og Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff* (2016), s. 151.

⁹² TOSLO-2015-105037-3, saken er ikke rettskraftig og ankebehandlingen er forventet avsluttet i Borgarting lagmannsrett juni 2021.

innlåsingseffekt hvor «konsekvensene ved å bryte ut ble større etter hvert som han investerte tid og penger i arbeidsforholdet».⁹³

2.2 Vilkårene for tvangsarbeid i strl. § 257 andre ledd

Strl. § 257 andre ledd inneholder bestemmelser om medvirkning til menneskehandel, og omhandler handlinger som Norge etter Palermo-protokollen er forpliktet til å kriminalisere. Det gjelder de typiske bakmannshandlingene og medvirkningsansvaret. Medvirkning er generelt regulert i strl. 2005 § 15, men ordlyden i § 257 andre ledd bokstav a) og b) spesifiserer typiske handlinger som legger til rette for menneskehandel, eller bidrar til å skaffe personer til menneskehandel. Tanken bak spesifiseringen er å tydeliggjøre gjerningsbeskrivelsen.⁹⁴ Bestemmelsen går lenger enn konvensjonen ved at den også rammer «den som selv står for utnyttelsen»⁹⁵ og ikke bare bakmennene.

I Limesaken ble den generelle medvirkningsregelen i strl. § 257 andre ledd bokstav b anvendt som rettslig grunnlag for å idømme flere av de tiltalte for medvirkning til grov menneskehandel. Sentralt for vurderingen var om tiltalte som var involvert blant annet i oppstart og drift av virksomheten forstod eller måtte holde det overveiende sannsynlig at vilkårene for menneskehandel til tvangsarbeid var oppfylt, og at egne handlinger virket inn på hovedgjerningen.

Etter § 257 andre ledd bokstav c, rammes den som utnytter et myndighetsforhold⁹⁶ til å oppnå eller gi samtykke til utnyttelse til menneskehandel. I norsk rett har ikke bestemmelsen vært aktuell i saker om tvangsarbeid. I saker som omhandler utnyttning av barn til seksuelle formål har bestemmelsen vært oppe i flere omganger, men per i dag foreligger det ingen domfellelse.

---

⁹³ TOSLO-2015-105037-3, avsnitt 6.6.1.2.

⁹⁴ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 63.

⁹⁵ Ibid., s. 97.

⁹⁶ Eksempler på slike myndighetspersoner vil være typisk foreldre, foresatte, barnevernsinstitusjonsansatte og lignende, jf. Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 98-99.

2.3 Vilkårene for grov menneskehandel i strl. § 258

Straffebudet om menneskehandel har en gradsinndelt strafferamme, hvor § 258 angir momenter som skal ha betydning for om overtredelsen anses som grov.⁹⁷ Dersom noe bedømmes som grov menneskehandel, øker det strafferammen fra inntil seks års fengsel til inntil ti års fengsel. Hensikten med en slik gradsinndeling er at lovgiver får differensiert ulike grader av klanderverdighet.⁹⁸

De sentrale momentene etter strl. § 258 er om offeret var under 18 år, om volden eller tvangen var grov, og om handlingen har medført betydelig utbytte. Hva som ligger i betydelig utbytte, fremgår ikke av ordlyden. Grensen for «betydelig økonomisk skade» i straffebestemmelsen om grovt bedrageri i strl. § 372 ble i Rt-2006-853 trukket ved ca. 100 000 kroner. Etter Matningsdals mening må grensen trekkes på lik måte for § 258, men samtidig må det inflasjonsjusteres slik at grensen i dag må trekkes på ca. 150 000 kroner.⁹⁹ Beløpet framstår som lav gitt at tvangsarbeid som regel drives av et profittmotiv, hvor underbetaling eller ingen lønnsutbetaling utgjør et kjernetrekk ved arbeidsforholdet. Det kan føre til at mange tvangsarbeidsaker vil bli bedømt som grove.

Ordlyden legger opp til en skjønnsmessig helhetsvurdering, jf. «særlig legges vekt på», og momentene er ikke uttømmende angitt. I Gartneridommen ble de tiltalte dømt for grov menneskehandel med begrunnelse at utbyttet var betydelig, men også at utnyttelsen «inngikk som et planmessig element i selve driftsopplegget» og at det pågikk over flere år.¹⁰⁰ Det viser at momentene som inngår i helhetsvurderingen ikke trenger å være listet i ordlyden.

2.4 Rettstilstand etter Gartneridommen

2.4.1 Generelt

Gartneridommen er svært sentral for rettsutviklingen for tvangsarbeid. Dommen omtaler saksforholdet som «nokså typiske tilfeller, som ligger i det nedre sjiktet av det straffebudet

---

⁹⁷ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 99.

⁹⁸ Gröning, Husabø, Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2019, s. 671.

⁹⁹ Matningsdal, *Straffeloven, alminnelige bestemmelser, kommentarutgave* (2015), note 1652 til strl. §257, jf. note 2334 til strl. § 372. Referert i LB-2019-141182.

¹⁰⁰ HR-2017-1124-A, avsnitt 50.

mot menneskehandel til tvangsarbeid rammer».¹⁰¹ og det er dermed særlig interessant å vurdere hva som blir regnet for som utslagsgivende for at terskelen for tvangsarbeid «under tvil»¹⁰² ble ansett for å være oversteget.

Dommen trekker fram sentrale momenter for tvangsarbeid knyttet til arbeids- og lønnsforhold, bo- og leveforhold, grad av bevegelsesfrihet og isolasjon, maktbruk og om det eksisterer underordnings- eller avhengighetsforhold, og om det er brukt noen form for pressmidler for å oppnå arbeidet.¹⁰³ Momentene inngår i vurderingen av om det foreligger et reelt valg om å bryte ut av arbeidsforholdet.

Førstvoterende skriver at å avgjøre om noe er tvangsarbeid i straffelovens forstand, må «bero på en helhetlig vurdering av den konkrete situasjonen».¹⁰⁴ I dette ligger det at det må gjøres en vurdering av sentrale momenter etter en tolkning av norske og internasjonale rettskilder. En slik helhetsvurdering er en kjent metode i norsk rett, det må ikke forstås slik at det baseres utelukkende på skjønn, men at bevisbedømmelsen bygger på en vurdering av momenter som har ulik bevisstyrke hver for seg, men som samlet sett ikke etterlater rimelig tvil.¹⁰⁵

2.4.2 Arbeids- og lønnsforhold

Dårlige arbeids- og lønnsforhold er et gjennomgangstema i alle fellende saker om tvangsarbeid. Som for arbeidslivskriminalitet generelt, vil situasjoner med tvangsarbeid ofte være drevet av et profittmotiv, hvor målet er å skape mest mulig økonomisk overskudd for en virksomhet. Situasjoner hvor en arbeidsgiver utilbørlig beriker seg av arbeidstakeres lønn eller annen godtgjøring, og brudd på kostnadsdrivende rettigheter slik som arbeidspauser og overtidbetaling, omtales i økende grad som «lønnstyveri».¹⁰⁶

I seg selv er likevel ikke dårlige arbeids- og lønnsforhold eller lønnstyveri tilstrekkelig for å kunne kvalifisere som tvangsarbeid. Tvangsarbeidsbestemmelsen oppstiller krav om at det foreligger et tvangselement. I Gartneridommen jobbet sesongarbeiderne svært lange arbeidsdager med lite fri. Arbeidsperioden var seks måneder, og det ble etterskuddsvis utbetalt 30 000 kroner for arbeidet. Dommeren uttaler at lønnen riktignok var «mange ganger

---

¹⁰¹ Ibid., avsnitt 56.

¹⁰² Ibid., avsnitt 47.

¹⁰³ HR-2017-1124-A, avsnitt 35.

¹⁰⁴ Ibid., avsnitt 35.

¹⁰⁵ Rt-2005-1353, avsnitt 14.

¹⁰⁶ Se blant annet Prop. 153 L (2020-2021), kap. 1 og kap. 3.3.

høyere» enn det tilsvarende nivået de fornærmede ville kunne tjene i India, likevel måtte forholdene bedømmes som at de var «grovt underbetalte, måtte tåle meget tyngende arbeids- og livsforhold».¹⁰⁷ For at forholdet skulle kvalifisere til tvangsarbeid, var det «helt sentralt» for avgjørelsen i Gartneridommen at arbeiderne ikke ville motta lønn før etter retur til India.¹⁰⁸ Dommeren vurderte de praktiske forholdene rundt utbetalingsordningen som en «innlåsingseffekt» som det viktigste tvangsmiddelet, fordi det fratok arbeiderne den subjektive opplevelsen av å frivillig kunne avbryte arbeidsforholdet uten byrdefulle konsekvenser. På den måten ble vilkåret «tvangsarbeid» i strl. § 257 innfridd.

Bruken av tvang er et vanskelig bevisstema, og medfører at flere saker blir etterforsket og anmeldt etter andre lovbestemmelser. I en dom i Borgarting lagmannsrett ble tiltalte frifunnet for menneskehandel for utnyttelse av to au pairer til tvangsarbeid fordi retten ikke fant det tilstrekkelig bevist at det forelå tvang eller press mot de fornærmede.¹⁰⁹ Au pairene måtte arbeide både i tiltaltes hjem og dagligvarebutikk til lav lønn og med lange arbeidsdager, men hadde egne penger og praktisk mulighet til å komme seg ut av arbeidsforholdet. Forholdet ble bedømt etter utlendingsloven § 108 tredje ledd bokstav a.

2.4.3 Bo- og leveforhold

Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM) i Politidirektoratet har utarbeidet en veileder for å identifisere ofre for menneskehandel.¹¹⁰ Etter veiledningen er det å leve under uverdige forhold en mulig indikator på menneskehandel. Uverdige forhold kan innebære at en bor på samme sted som en arbeider og med begrensede muligheter til å forlate stedet eller bevege seg fritt. Det kan omfatte dårlig tilgang på mat og sanitærforhold og det å være avhengig av arbeidsgiver for tjenester som knytter seg til livets opphold, slik som bolig, mat og helsetjenester.

I Gartneridommen var forholdene slik at arbeiderne fikk mat og bodde vederlagsfritt i spartanske brakker på gartneriområdet. De økonomiske og strukturelle rammene rundt arbeidsforholdet var organisert slik at arbeiderne var avhengige av arbeidsgiver for kost og losji. Uten lønn og mulighet til transport, forelå det ikke realistisk sett noen alternativer enn å

---

¹⁰⁷ Ibid., avsnitt 46.

¹⁰⁸ HR-2017-1124-A, avsnitt 48.

¹⁰⁹ LB-2014-9300-1 Utnyttelse av filippinske au pairer til tvangsarbeid. Saken er rettskraftig avgjort.

¹¹⁰ *Veileder – Identifisering av mulige ofre for menneskehandel*, mai 2008, supplert av *Menneskehandel – Utnyttelse i tvangsarbeid og tvangstjenester, herunder tigging*, mai 2008.

akseptere disse bo- og levetilstandene. Det ble etter hvert en situasjon hvor de etter rettens syn «måtte tåle meget tyngende arbeids- og livstilstand» på en slik måte at de var helt bundet og avhengige av sine arbeidsgivere.

Dårlige bo- og levetilstand er sentrale i tvangsarbeidssaker. I Chowdurydommen bodde de fornærmede i falleferdige skur uten toalett og rennende vann, og de ble trukket i lønn for mat og utstyr framskaffet av arbeidsgiver. I en sak for Hålogaland lagmannsrett, hvor en kvinne ble forledet til prostitusjon og tvangsarbeid ved et massasjeinstitutt, vurderte retten forholdene kvinnen levde under som «meget kummerlige ... og helt uegnet som bosted for mennesker over tid».¹¹¹

Motsatt så vi i en sak fra 2019 i Gulating lagmannsrett¹¹² (heretter Restaurantdommen), hvor to ektefeller ble frifunnet for menneskehandel til tvangsarbeid for å ha utnyttet fire indiske kokker i sin restaurant. De fornærmedes bostandard ble vurdert som god og over gjennomsnittet etter norsk bostandard,¹¹³ noe som ble brukt av det bestemmende mindretallet¹¹⁴ som ett av flere argumenter som talte mot tvangsarbeid.

Bo- og levetilstand kan på denne måten bli ett av de strukturelle elementene som binder arbeidere til en arbeidsgiver og øker maktgrunnlaget til arbeidsgiveren. Dette bidrar til å skape eller øke sårbarhet for utnyttelse fordi arbeidstaker ikke opplever å ha valgalternativer.

2.4.4 Innlåsingseffekt

Å holde noen fysisk innelåst for å utføre et arbeid eller for å hindre at noen skal flykte fra et arbeidsforhold, er et klart tvangselement.¹¹⁵ Innlåsing er likevel ikke begrenset til fysiske hindringer. I Gartneridommen brukes begrepet om den situasjon som de indiske arbeiderne var satt i ved at de ikke selv rådet over eget pass, penger og returbillett, og ikke kunne forvente å få noen utbetaling før de hadde returnert til India. Et tidlig avbrudd i arbeidet medførte risiko for å tape all opptjent lønn. Slik oppsto en «kraftig innlåsingseffekt».¹¹⁶ Et slikt begrep omfatter både fysiske og psykiske hindringer. Forholdene i Gartneridommen var

---

¹¹¹ LH-2020-114183, under Skyldspørsmålet.

¹¹² LG-2019-26808.

¹¹³ Ibid., avsnitt: Nærmere om tiltalevedtakets poster I a og b – gjelder begge de tiltalte (de fornærmede C og D).

¹¹⁴ Ettersom flertallet stemte over skyldspørsmålet til ugunst for tiltalte, følger det av bestemmelsene i straffeprosesslovens § 35, at det krever at minst en av stemmene må avgis av en fagdommer. Dermed ble mindretallet bestemmende for utfallet, da fagdommeren stemte for frikjennelse.

¹¹⁵ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 98.

¹¹⁶ HR-2017-1124-A, avsnitt 48.

nettopp at de fornærmede opplevde «et press i systemet»¹¹⁷ som gjorde at de ikke frivillig kunne komme ut av arbeidsforholdet.

Som illustrasjon for en motsatt konklusjon, ble det i Restaurantdommen blant annet lagt vekt på at de fornærmede disponerte over egne pass og penger og hadde stor bevegelsesfrihet. Det var heller ingen tilbakehold av lønn eller andre pressmidler. Dette medvirket til konklusjonen om at terskelen for tvangsarbeid ikke var overskredet.

Opparbeidelse av gjeld er en effektiv måte å binde en arbeidstaker til et arbeidsforhold.

Koblingen mellom «debt bondage» og innlåsingseffekt er tydelig påpekt i Limesaken.

Saksforholdene var slik at de fornærmede hadde mål om å oppnå permanent oppholdstillatelse, og at både gjelden og frykt for å miste mulighet til oppholdstillatelse ved å avbryte arbeidsforholdet medførte en innlåsingseffekt som ble sterkere dess lenger arbeiderne stod i arbeidsforholdet.¹¹⁸

2.4.5 Avhengighets- og underordningsforhold

Det framgår av Gartneridommen at relasjonen mellom de fornærmede og tiltalte kan være avgjørende for bedømmingen om det foreligger tvangsarbeid. «Vurderingen av om det foreligger tvang eller press vil måtte bero på en helhetlig vurdering av en rekke momenter, for eksempel alder samt om, og på hvilken måte den fornærmede sto i et avhengighetsforhold til arbeidsgiveren».¹¹⁹

Avhengighetsforhold innebærer at et forhold mellom to parter er betinget av hverandre, og kan ha en følelsesmessig, økonomisk og materiell karakter. For de indiske arbeiderne hadde arbeidsgiver skapt en *ramme* rundt de fornærmedes situasjon som var slik at de fornærmede «i realiteten var helt bundet til - avhengige av - sine arbeidsgivere».¹²⁰ Rammene var blant annet at arbeiderne var avhengige av arbeidsgiver for kost og losji, transport og utbetaling av lønn.

I lagmannsrettens redegjørelse i Gartneridommen ble det vektlagt at det eksisterte et over-/underordningsforhold som ble tilskrevet kulturelle betingelser.¹²¹ De fornærmede hadde en forestilling om at tiltaltes familie i India var velstående og mektige. Ettersom de tiltaltes

---

¹¹⁷ Ibid., avsnitt 48.

¹¹⁸ TOSLO-2015-105037-3, punkt 6.6.1.2.

¹¹⁹ HR-2017-1124-A, avsnitt 40.

¹²⁰ Ibid., avsnitt 47.

¹²¹ Ibid., avsnitt 42-43.

familie og fornærmede kom fra samme område, i et land hvor korrupsjon er utbredt, fant lagmannsretten det bevist at det skapte en forståelse av at arbeidernes familie i hjemlandet kunne få problemer dersom de ikke innordnet seg.¹²²

I en forskningsrapport om menneskehandel og tvangsarbeid trekkes det fram at det i enkelte miljøer kan eksistere en høyere aksept for arbeidsvilkår som vi etter norsk målestokk anser som grov utnyttelse, og at det å opprettholde kultur- og språkbarrierer er et virkemiddel for å skape avhengighet til arbeidsgiver.¹²³ Dette er et gjennomgangstema i saker hvor fornærmede har ikke-norsk nasjonalitet, og kan brukes som moment under alle vilkårene. Det kan medføre økt sårbarhet i situasjonen til de fornærmede, det kan brukes som en bevisst utnyttelsesstrategi av arbeidsgiver, og det kan bidra til å etablere en ramme rundt arbeidsforholdet slik at kulturelle og språklige betingelser fratår arbeidstakeren en opplevelse av å kunne bryte ut.

Det framgår i forskning om menneskehandel i norsk arbeidsliv at arbeidstakerens oppholdsgrunnlag og tilknytningsform til norsk arbeidsliv spiller inn som en sårbarhetsfaktor.¹²⁴ Oppholds- og arbeidstillatelse vil ofte skape en avhengighet til arbeidsgiver, og denne sårbarheten øker for personer som kommer fra land utenfor EU/EØS-land. For personer uten lovlig opphold, er dette enda tydeligere. Etter politiets erfaring er ofrene for menneskehandel ofte personer uten oppholdstillatelse i Norge.¹²⁵

I den eneste saken om tvangsarbeid i norsk rett hvor fornærmede var av etnisk norsk opprinnelse,¹²⁶ ble dette naturligvis ikke et tema for retten å vurdere. Saken dreide seg om en mann med store psykiske og rusrelaterte problemer som ble forledet til å påta seg verv i selskapene til tiltalte som var fradømt retten til å drive næringsvirksomhet. Retten fant det ikke bevist at fornærmede manglet reelle valgalternativer, og forholdet ble i stedet bedømt som grovt bedrageri. Det ligger i saksforholdenes natur at språk og kultur ikke er relevant moment for fornærmede av norsk opprinnelse. Det kan også stilles spørsmål ved om det innebærer at terskelen for tvangsarbeid settes relativt etter en vurdering av fornærmedes språklige ferdigheter og kulturelle bakgrunn.

---

¹²² Førstvoterende har ingen innvendinger til beskrivelsen, men i rettsbegrunnelsen i avsnitt 46-48 understrekes det at sårbarhetsvurderingen ikke knyttes til deres fattige kår i India eller risiko for personlige belastninger ved retur.

¹²³ *Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet*, Politihøgskolen, 2014, s. 58.

¹²⁴ *Menneskehandel i arbeidslivet*, Fafo-rapport 2019:25, s. 9.

¹²⁵ Rapport KOM, 2019, s. 43.

¹²⁶ LH-2018-126659, punkt 2, Tiltalens post I.

I Limesaken ble en av de tiltalte frifunnet i tingretten, med begrunnelse at fornærmede hadde et nettverk i Norge som tilsa god innsikt i norsk arbeidslivsregulering og som ga realistiske muligheter til å komme ut av arbeidsforholdet. Et slikt bevistema vil en sannsynligvis ikke måtte ta opp dersom fornærmede var etnisk norsk, og kan tilsi at det finnes en slik relativ grense.

2.4.6 Frivillighet og samtykke

Konseptuelt er det vanskelig å forstå at tvangsarbeidsforbudet kan anvendes på situasjoner hvor en person ikke tvinges inn i et arbeidsforhold, og som ved flere anledninger returnerer til det samme arbeidsforhold. I Gartneridommen returnerte de fornærmede i flere år til gartneriet for å jobbe som sesongarbeidere. Retten uttalte: «[d]et at man frivillig kommer tilbake for å arbeide på nytt (sesongarbeid) er ikke i seg selv et hinder for at det foreligger tvangsarbeid».¹²⁷ Videre uttaler retten at det var skapt et press i systemet som hindret frivillig uttrede av arbeidsforholdet, og at arbeiderne i flere år på rad gikk frivillig inn i arbeidet, ikke fratar «forholdet karakter av tvangsarbeid».¹²⁸

Uttalelsen i Gartneridommen peker på forholdet mellom frivillighet og samtykke. For handlinger som har elementer av krenkelser ved seg, kan samtykke etter nærmere bestemmelser oppheve rettsstriden, begrunnet med individets autonomi og rett til å bestemme over seg selv.¹²⁹ Ordlyden i strl. § 257 sier ikke noe om verken samtykke eller frivillighet i relasjon til tvangsarbeid, men i forarbeidene framgår det at bruk av tvang eller utnyttelse i seg selv gjør et samtykke uvirksomt og uten straffriende virkning. Det innebærer at et fritt avgitt samtykke ikke gjelder dersom situasjonen endrer seg på en slik måte at det ikke lenger dekker det vedkommende samtykket til i utgangspunktet.¹³⁰

Dersom den individuelle autonomi er fraværende som resultat av tvang og fravær av akseptable valgmuligheter, vil ikke hensynet til autonomien slå til, fordi grunnleggende menneskerettigheter slik som menneskeverd og integritet krenkes. Slike uavhengelige verdier kan ikke oppgis ved et samtykke.¹³¹ Oppsummert innebærer det at et samtykke ved oppstart av eller ved retur til et arbeidsforhold ikke kan vektlegges dersom forholdene er slik at

---

¹²⁷ HR-2017-1124-A, avsnitt 40.

¹²⁸ Ibid., avsnitt 48.

¹²⁹ For noen forhold kan samtykke være straffriende, se strl. § 276 som eksempel.

¹³⁰ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 61.

¹³¹ Grønning, Husabø og Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff* (2016), s. 206 og s. 211.

vedkommende ikke kan komme ut av forholdet frivillig, eller ikke gis noe annet valg enn å samtykke. Det er disse situasjonene straffebudet skal virke preventivt mot.¹³²

2.4.7 Reelle valgalternativer

I Gartneridommen uttaler retten at det ikke er et krav om at de «som utnyttede skal ha forsøkt eller ha ønske om å komme seg ut av situasjonen. Den utnyttede må imidlertid ha et *reelt valg* til å komme seg ut av situasjonen dersom vedkommende skulle ønske det.¹³³ Retten uttaler at «dersom situasjonen realistisk bedømt likevel ga lite valg»¹³⁴, kan det foreligge tvangsarbeid selv om det rent faktisk er mulig for vedkommende å bryte ut. Dette er et av de mest sentrale og vanskeligste bevisemaene i saker om tvangsarbeid. Hva skal til for at det ikke foreligger et slikt reelt valg?

Etter Gartneridommen knyttes «reelt valg» til hvilke hindringer som legges i veien gjennom «det etablerte systemet».¹³⁵ Dommen viser til at det ble skapt en logisk sammenheng mellom forholdene omkring arbeidsgiver og -taker, og de tilgjengelige alternativene. I dette legger førstvoterende at det er en del praktiske og strukturelle forhold omkring boforhold og bevegelsesmulighet som hindrer reelle valgmuligheter. I Gartneridommen var forholdene slik at de fornærmede rent fysisk var lokalisert på et lite sentralt sted, uten selv å ha tilgang til penger eller egne framkomstmidler. Det innebærer likevel ikke at bevegelsesfrihet utelukker menneskehandel.¹³⁶

Informasjonskontroll fra arbeidsgiver kan påvirke reelle valgmuligheter. Mangel på kunnskap og feilinformasjon om plikter og rettigheter kan inngå som en del av det systemet som begrenser valgmulighetene. Arbeiderne i Gartneridommen hadde ikke skriftlige arbeidskontrakter eller timelister, og de var klar over at de faktiske arbeids- og lønnsforhold ble skjult overfor norske myndigheter ettersom de ble instruert om å gi feil opplysninger i tilfelle kontroller ble gjennomført. Ved selv å bli tvunget til å begå brudd på norske lover, forstod arbeiderne at det kunne være «risikabelt å påkalle myndighetenes bistand».¹³⁷

---

¹³² Ibid., s. 211.

¹³³ HR-2017-1124-A, avsnitt 40, min kursivering.

¹³⁴ Ibid., avsnitt 35.

¹³⁵ Ibid., avsnitt 40.

¹³⁶ Chowdury mfl. mot Hellas, nr. 21884/15, ECHR 2017, avsnitt 123.

¹³⁷ HR-2017-1124-A, avsnitt 47.

I Restaurantdommen ble det lagt til grunn at de fornærmede hadde et reelt valg til å komme seg ut av arbeidsforholdet. Sentralt for vurderingen var at de hadde råderett over egne penger, pass, returbilletter og stor grad av bevegelsesfrihet. Det var etter det bestemmende mindretallets syn «mulig å bryte ut [...] og de alternativer som forelå var heller ikke uforholdsmessig byrdefulle å velge for dem, verken objektivt eller subjektivt.»¹³⁸ Saken ble behandlet etter Gartneridommen, og ble bedømt som et tilfelle av sosial dumping og grove brudd på arbeidsmiljøloven.

I en sak om menneskehandel til prostitusjon¹³⁹ la Høyesterett til grunn at det må foretas en samlet vurdering av hva fornærmede oppfatter som et reelt og akseptabelt valgalternativ, sett i lys av fornærmedes livssituasjonen før utnyttelsen, og de omstendigheter hun bringes inn i ved utnyttelsen.

Spørsmålet om reelt og akseptabelt valg er etter Gartneridommen et oppsummerende og avgjørende punkt for avgjørelsen om det foreligger tvangsarbeid etter strl. § 257.

Førstvoterende uttaler i domsbegrunnelsen at «[å] avslutte arbeidet, men bli i Norge, var altså ikke et tilgjengelig alternativ. Realiteten var at de måtte arbeide på gartneriene så lenge de var i landet».¹⁴⁰ Situasjonen realistisk bedømt synes å være den samlede vekt av alle momentene som hindrer dem fra å avbryte arbeidsforholdet og som leder til at det ikke foreligger et reelt valg.

---

¹³⁸ LG-2019-26808, Tiltalevedtakets poster I a, b, c og d – generelt om rettsanvendelsen.

¹³⁹ Rt-2006-111, avsnitt 16.

¹⁴⁰ HR-2017-1124-A, avsnitt 48.

3 Tvangsarbeid og andre former for utnyttelse i arbeidslivet

3.1 Begreper

Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet er ikke rettslige begrep, men er likevel omtalt i rettspraksis som en beslektet tematikk til tvangsarbeid. I Gartneridommen stilte Høyesterett seg bak lagmannsrettens rettsbelæring om at «[t]vangsarbeid er noe mer enn det som gjerne omtales som sosial dumping»,¹⁴¹ og uttalte at saksforholdet ikke er «uten likhetstrekk med sosial dumping».¹⁴² Hva retten mener med «noe mer» enn og «likhetstrekk med» sosial dumping, blir ikke utdypet.

Arbeidslivskriminalitet er et vidtrekkende begrep. Det sentrale er at det dreier seg om brudd på norske lover om lønns- og arbeidsforhold, trygd, skatt og avgifter,¹⁴³ og at det innebærer et utnyttingselement av arbeidstakere og som virker konkurransevridende og undergravende på samfunnsstrukturen. Fra underrettspraksis i Norge, ser vi at frifinnelser for tvangsarbeid ofte ender med en dom for brudd på arbeidsmiljø- og HMS-regler, samt skatteunndragelse, bedrageri og økonomisk utroskap og lignende.¹⁴⁴ Menneskehandel til tvangsarbeid vil uten unntak ha slike elementer ved seg, men det er ikke tilstrekkelig i seg selv til å innfri vilkårene etter strl. § 257.

For begrepet sosial dumping, kan det være nyttig å nyansere mellom lovlig og ulovlig sosial dumping. I utgangspunktet forstår vi begrepet sosial dumping som brudd på norske lover og regler. Det er ulovlig sosial dumping å bryte helse-, miljø- og sikkerhetsregler, herunder de regler som finnes om arbeidstid og krav til bostandard. Men ettersom lønn er en forhandlingsgjenstand mellom partene i arbeidslivet, er det ikke et lovbrudd å betale «uakseptabelt lave»¹⁴⁵ lønninger. Norge har ikke lovregulert minstelønn slik tilfellet er i mange andre land, men anvender tariffavtaler og allmenngjøring av tariffavtaler som verktøy for å motvirke lavlønnskonkurranse. Dermed kan vi snakke om lovlig sosial dumping for de

---

¹⁴¹ Ibid., avsnitt 40.

¹⁴² Ibid., avsnitt 56.

¹⁴³ Se Regjeringens definisjon på arbeidslivskriminalitet i *Strategi mot arbeidslivskriminalitet* (2021-).

¹⁴⁴ Se eksempelvis LG-2019-26808 (Restaurantdommen), LB-2014-9300-1 og TBERG-2015-164820-3.

¹⁴⁵ Jf. Regjeringens definisjon av sosial dumping gjengitt i Ot.ptp. nr. 88 (2008-2009), kap. 1.2. Se også Meld. St. 29 (2010-2011) *Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv*, s. 266.

tilfeller hvor det ikke gjelder en tariffavtale, eller hvor det ikke er fastsatt gjennom allmenngjøringsforskrifter at en minstestandard på lønn skal gjelde for en bransje.

3.2 Arbeidstaker eller arbeidskraft?

Risikofaktorer for tvangsarbeid og annen utnyttning i arbeidslivet er ofte sammenfallende. Fellestrekk er at det ofte forekommer i bransjer med lave etableringskostnader, lite krav til formell faglig kompetanse, og at det som regel involverer utenlandske arbeidstakere, i tillegg til fravær av fagorganisasjoner på både arbeidstaker- og arbeidsgiversiden.¹⁴⁶ Bransjene som domineres av arbeidsinnvandrere produserer billige varer eller tilbyr billige tjenester, noe som forutsetter kostnadseffektiv arbeidskraft. Presses prisene ned, øker muligheten for profitt og markedsandeler for virksomheten.

Å utnytte en situasjon, en ressurs eller en ting til egen fordel, er ikke et negativt ladet ord i en sammenheng hvor en person utnytter naturressurser som en måte å tjene til livets opphold. I mange land er det akseptert at et arbeidsmarked fungerer på samme måte, altså at det er opp til den enkelte å tilby sine tjenester til den prisen markedet vil betale, og arbeidsgiver utnytter arbeidskraften som en tilgjengelig ressurs i markedet. Dette er i tråd med det klassisk liberalistiske synspunktet om at arbeidskraft er en handelsvare.¹⁴⁷

Gjennom industrialiseringen endret maktforholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker slik at det ble markant mindre likeverdig, og relasjonen mellom en sterk arbeidsgiver og en svakere arbeidstaker ble i økende grad oppfattet som en urettferdig og uetisk utnyttelse. Fremvekst av arbeidstakerorganisasjoner og større bevissthet rundt arbeidstakeres rettigheter ledet til at det i ILOs konstitusjon fra 1919¹⁴⁸ ble uttalt at arbeidskraft ikke *bare* er en handelsvare, og senere endret til at arbeidskraft *ikke* er en handelsvare.¹⁴⁹ Endringen illustrerer en samfunnsutvikling preget av sosialistiske og humanistiske strømninger og økt fokus på arbeiderens behov.

I artikkelen «*Labour is not a commodity. Fra Adam Smith til Philadelphia til i dag*»¹⁵⁰ påpeker Stein Evju at et grunnleggende normativt prinsipp i arbeidsretten er at arbeidskraft

---

¹⁴⁶ *Menneskehandel i norsk arbeidsliv*, FAFO-rapport 2019:25, s. 9.

¹⁴⁷ Oppsummert i sitatet: «Labour is a commodity», blant annet Adams Smith og Edmund Burke, gjengitt i Skjønberg, Hognestad, Hotvedt, *Individuell arbeidsrett*, (2017), s. 24.

¹⁴⁸ ILO 1919 Treaty of Versailles, s.345.

¹⁴⁹ ILO 1944 Philadelphia Declaration.

¹⁵⁰ Evju, *Labour is not a commodity, Fra Adam Smith til Philadelphia til i dag*. (2012).

ikke er en handelsvare. Tanken om at en arbeider må ha en lønn som gir grunnlag for en anstendig levestandard kommer til uttrykk i Europarådets konvensjon om Sosial og økonomiske menneskerettigheter (SP), art. 4 nr. 1.¹⁵¹ Det samme ligger til grunn for FNs konvensjon om økonomiske, sosial og politiske rettigheter (ØSK), art. 6,¹⁵² og Grunnloven § 110 om retten til arbeid.¹⁵³ Dette er uttrykk for at arbeidsavtaler og lønnsregulering ikke kan overlates til markedet, fordi lønnens betydning har en sosial og samfunnsmessig betydning,¹⁵⁴ og illustrerer synet på at en ikke kan se arbeidskraft isolert fra arbeideren fordi det foreligger en sosial og moralsk forpliktelse overfor arbeideren.

Et syn på arbeidskraft som omsettelig vare,¹⁵⁵ kan øke risikoen for utnyttelse og minske sannsynligheten for at hensynet til sosial og moralsk forpliktelse overfor arbeidstakeren står sentralt. Derfor er ett av de sentrale hensyn bak tiltak mot sosial dumping å sikre likeverdige lønns- og arbeidsvilkår for utenlandske arbeidstakere,¹⁵⁶ og å gi dem sosial beskyttelse.¹⁵⁷

De fleste bransjer som domineres av utenlandsk arbeidskraft er underlagt allmenngjøringsforskrifter som skal avverge sosial dumping ved å sikre minstestandarder for lønns- og arbeidsforhold.¹⁵⁸ Å anvende utenlandsk arbeidskraft generelt sett vurderes likevel ikke som en *urettferdig* eller *uetisk* utnyttelse, fordi arbeidsforholdene som utgangspunkt antas å bygge på et samtykke.

Her ligger en vesensforskjell mellom tvangsarbeid og sosial dumping, da det for tvangsarbeid aldri vil foreligge et reelt samtykke på grunn av tvangselementet. En vurdering av om utnyttelsen er urettferdig og uetisk, må dermed ta utgangspunkt i om det foreligger tvang på en slik måte at vedkommende ikke har reelt valg om å komme seg ut av arbeidsforholdet. Uttalelsen i Gartneridommen om at saksforholdene ikke var «uten likhetstrekk med sosial

---

¹⁵¹ Europarådets konvensjon om sosiale og økonomiske menneskerettigheter, Den europeiske sosialpakt. Revidert 1996.

¹⁵² FNs International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966 (U.N.T.S. 3) (i kraft fra 1976).

¹⁵³ Innst. S. nr. 220 (1954) s. 585, og FN ØSK art. 6.

¹⁵⁴ Evju, *Labour is not a commodity, Fra Adam Smith til Philadelphia til i dag.* (2012).

¹⁵⁵ *Menn utsatt for tvangsarbeid i Norge. En rapport om deres erfaringer og juridiske situasjon.* VID-rapport. 2020:1, s. 29.

¹⁵⁶ Om formålet med allmenngjøringsloven: Ot.prp.nr.88 (2008–2009), s. 11.

¹⁵⁷ Rt-2013-258, avsnitt 108. Saken gjaldt utsendte arbeidstakere og rekkevidden av avtalevilkår etter allmenngjøringsforskrift.

¹⁵⁸ Det gjelder i dag allmenngjøringsforskrifter for disse bransjene: bygg, renhold, overnatting/servering, skips- og verftsindustri, jordbruk/gartneri, fiskeindustri, elektro, godstransport på vei og persontransport med turbil. Se Prop. 153 L (2020-2021), kap. 6.1.

dumping»,¹⁵⁹ men likevel ble bedømt som tvangsarbeid, må forstås at det var de elementene som hadde tvangstrekk som ble avgjørende for å anvende tvangsarbeidsreglene.

Det skilles mellom arbeidsforhold som bare er «dårlige» etter en nasjonal målestokk, og arbeidsforhold som utgjør brudd på menneskehandelsreglene.¹⁶⁰ Det beror på en helhetsvurdering av de konkrete forhold hvorvidt en person har reelle valgalternativer, og at disse ikke er for byrdefulle for den enkelte å velge. Dette utgjør et vanskelig bevisstema, også i tilfeller med sosial dumping.

3.3 Arbeidstakeres reelle valgmulighet

Ettersom arbeidsgiver sitter med produksjonsmidlene, oppstår en asymmetrisk relasjon mellom arbeidsgiver og -taker. Asymmetrien avgjøres av en rekke forhold, men det generelle arbeidsmarkedet og muligheter for å få alternativt arbeid er sentralt. I et presset arbeidsmarked, eller hvor fattigdom er et utbredt problem, oppstår det lettere økonomisk avhengighet mellom partene. I slike situasjoner er det begrenset frivillighet og valgalternativer for den som mangler økonomiske ressurser. Det framgår fra ILO at økonomiske begrensninger som knytter en arbeidstaker til et arbeidsforhold i seg selv ikke utgjør tvang etter ILO-konvensjon nr. 29 art. 2 nr. 1.¹⁶¹ Tvangen kan likevel oppstå ved at noen ikke vil få utbetalt lønn dersom de avslutter arbeidsforholdet, og at dette oppleves byrdefullt.

For tvangsarbeid er det nærliggende å knytte fattigdom og økonomiske avhengigheter til sårbarhetsvurderingen. Det framgår av forarbeidene til Europarådets konvensjon mot menneskehandel at sårbarheten kan knytte seg til økonomiske forhold. Sårbarheten kan knyttes til «any hardship in which a human being is impelled to accept being exploited».¹⁶² For tvangsarbeid kan fattigdom eller mangel på økonomiske ressurser innebære at en person ikke har et reelt og akseptabelt valg annet enn å underkaste seg et misbruk. Dette misbruket

---

¹⁵⁹ HR-2017-1124-A, avsnitt 56.

¹⁶⁰ Ibid., s. 30-32.

¹⁶¹ ILO, *Forced Labour and Human Trafficking: Casebook of Court Decisions* (2009), s. 12-13.

¹⁶² CETS 197 Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, art. 83. Folkerettslige forarbeid har liten rettskildemessig vekt, men får argumentasjonsverdi gjennom å bli henvist til i Chowdurydommen i fastleggingen av innholdet i EMK art. 4.

utgjør brudd på menneskerettigheter og krenker menneskeverdet og integriteten til en person, og gjør at ethvert samtykke ikke er virksomt.

For sosial dumping er det sentralt at det foreligger relative forskjeller i lønns- og arbeidsforhold mellom norske og utenlandske arbeidstakere. I bransjer hvor sosial dumping er utbredt, kommer arbeidstakerne i stor grad fra fattigere land, noe som medfører en økt fare for utnyttelse og underbetaling. I Restaurantdommen ble ugunstige arbeidsvilkår ansett som sosial dumping istedenfor tvangsarbeid. Dommen peker på lønnsforskjellene mellom Norge og India, og at det er denne forskjellen som i praksis er utgangspunktet for sosial dumping.

At lønns- og arbeidsvilkår er dårlige etter norsk målestokk, men relativt normale etter andre lands målestokk er imidlertid ikke et argument med selvstendig betydning for tvangsarbeid. Uttalelsen i Gartneridommen om at «[l]ønnen var mange ganger høyere enn godtgjørelsen for tilsvarende arbeid i India», faller i en sammenheng hvor det listes opp forhold som *ikke* er til hinder for at forholdet skulle bedømmes som menneskehandel. Gitt at de aller fleste land har lavere lønnsnivå enn Norge, vil vektlegging av relative lønnsforskjeller etablere ulike standarder som beror på hvor arbeiderne kommer fra.

Det reelle og akseptable valget for en ressurs svak arbeider fra et fattig land som utsettes for sosial dumping i Norge kan også problematiseres ut fra sårbarhetsperspektivet. Erfaringen er at arbeidstakere fra fattige land er mer utsatte fordi de er villig til å akseptere svært dårlige arbeids- og lønnsvilkår, de har lite kjennskap til regelverk og er generelt i en underordnet maktposisjon i forhold til sin arbeidsgiver. Denne sårbarheten øker sannsynligheten for at de fornærmede ikke har ressurser til å følge opp saken med privatrettslige virkemidler.¹⁶³

Spørsmålet om reelle valgalternativer er på den bakgrunn ikke utelukket som tema for sosial dumping.

3.4 Hensynet til det norske arbeidslivet

For arbeidet mot sosial dumping er det et uttalt formål å beskytte det norske arbeidslivet mot lavlønnskonkurransen. Sentralt i dette ligger en erkjennelse av at Norge med sitt høye kostnads- og inntektsnivå, vanskelig vil kunne konkurrere mot utenlandske bedrifter og

---

¹⁶³ Prop. 153 L (2020-2021), kap. 3.2.

arbeidstakere som kan levere varer og tjenester på et prisnivå tilsvarende sine hjemland, særlig når disse landene er lavkostland.

I juridisk litteratur stilles det spørsmål om hensynet til det norske arbeidsmarkedet i *realiteten* er det mest sentrale for allmenngjøringsloven.¹⁶⁴ Synspunktet pirker i spenningsforholdet som foreligger mellom EØS-regler om fri bevegelse/konkurransen og nasjonale interesser.¹⁶⁵ I Prop. 153 L (2020-2021) tas temaet opp i forbindelse med lovforslag om å kreve at lønn skal utbetales via bank. Formålet med lovforslaget er å bekjempe svart arbeid og arbeidskriminalitet. Departementet vurderer at påbud om bankutbetaling utgjør en restriksjon mot EØS-reglene om etableringsfrihet og rett til fri bevegelse av virksomheter og arbeidstakere, men at det er et lite inngripende tiltak som kan rettferdiggjøres ved de tvingende allmenne hensyn som det å bekjempe svart arbeid og arbeidslivskriminalitet utgjør.¹⁶⁶

Prop. 153 L (2020-2021) foreslår å kriminalisere lønnstyveri, av hensyn til den samfunnsmessige konsekvensen og utfordringen lønnstyveri utgjør. Det fremheves at virksomheter som ikke innfrir lønnsforpliktelser til sine arbeidstakere får et konkurransefortrinn ved at de kan tilby lavere pris og vinne oppdrag i konkurranse med andre virksomheter. Det leder til konkurransevridning til fordel for et useriøst og kriminelt segment i arbeidslivet.¹⁶⁷ Arbeidstilsynet påpeker at når konkurransevilkårene gjør det vanskelig å holde seg innenfor rammene av lover og regler, kan det bidra til at seriøse og lovlydige virksomheter må bryte lover for å kunne henge med i konkurransen.¹⁶⁸

Bekymringen for framvekst av et useriøst og organisert kriminelt arbeidsliv hvor aktører opererer både i et legalt og illegalt marked er et sentralt hensyn bak forbudet mot tvangsarbeid. Palermo-protokollen var et supplement til FN-konvensjonen om grenseoverskridende organisert kriminalitet, og reflekterer det syn at «organisert kriminalitet utgjør en større trussel mot samfunnet og den enkelte enn annen kriminalitet».¹⁶⁹ Det profesjonaliserte og grenseoverskridende trekket gjør at det er stadig vanskeligere å oppdage

---

¹⁶⁴ Skjønberg, Hognestad og Hotvedt, *Individuell arbeidsrett* (2017), s. 94, med referanse til Evju, *Arbeidsrett: utvalgte artikler 2001-2010*. Oslo. Universitetsforlaget, s. 313-314.

¹⁶⁵ Hjelmeng og Kolstad, *Allmenngjøringsloven og innsynsrett – EØS-rettslige problemstillinger*, *Arbeidsrett* 2006, s. 2.

¹⁶⁶ Prop. 153 L (2020-2021), kap. 8.4.7.

¹⁶⁷ *Ibid.*, kap. 4.4.1.

¹⁶⁸ *Erfaringer fra Arbeidstilsynets tilsyn mot sosial dumping*. Kompass Tema nr. 1 2015, s. 20-21.

¹⁶⁹ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 7.

og etterforske. Hensynet til det norske arbeidslivet vil for tvangsarbeid ligge på bekjempelsen av kriminelle aktørers inntog i arbeidslivet, ikke på å bekjempe konkurransevridning.

3.5 Hensynet til den norske arbeidslivsmodellen

Fagorganisering av arbeidstakere og samarbeid mellom partene i arbeidslivet fremheves som et virkemiddel mot en utvikling av et mer useriøst arbeidsliv. Regjeringen uttaler i sin strategi mot arbeidslivskriminalitet at «[k]riminalitet og useriøse forhold undergraver de verdiene som er grunnlaget for partssamarbeidet i norsk arbeidsliv.»¹⁷⁰ Selv om det ikke framgår direkte fra formålsparagrafen i allmenngjøringsloven, uttales det i forarbeidene at et grunnleggende hensyn i kampen mot sosial dumping er å hindre en undergraving av «den norske arbeidslivsmodellen med et regulert arbeidsmarked, en høy organisasjonsgrad og et velfungerende trepartssamarbeid».¹⁷¹

Et klart fellestrekk for den useriøse og kriminelle delen av arbeidslivet er fravær av fagorganisering, og en vekst i denne delen av arbeidslivet vil kunne medføre en reduksjon i organisasjonsgraden. Lav fagorganiseringsfaktor pekes på som en forutsetning eller risikofaktor for menneskehandel.¹⁷² Antakelsen er at fagorganiserte generelt har høyere kunnskap og informasjon om rettigheter og arbeidsrettslige regelverk, slik at sårbarheten for utnytting dermed minskes.

For tvangsarbeid er virkemidlene straffe- og individorientert, mens det for sosial dumping i større grad gjøres en strukturell tilnærming ved å forsøke å påvirke gjennom økt fagorganisering, krav om tariffavtaler og allmenngjøring, samt ved å uroe miljøene ved hjelp av hyppige tilsyn. Slik blir skillet mellom sosial dumping og tvangsarbeid også et skille mellom hvordan en innretter virkemidlene mot fenomenene, etter hvordan myndighetene har behov for å fordele ansvar og myndighet mellom statens rolle i arbeidslivsrelasjonene på den ene siden, og kriminalpolitikken på den andre siden.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Regjeringens *Strategi mot arbeidslivskriminalitet* (2021), s. 8.

¹⁷¹ Ot.prp. nr. 88 (2008–2009) Om lov om endringer i allmenngjøringsloven, punkt 1.5.

¹⁷² *Menneskehandel og tvangsarbeid En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet*, Politihøgskolen, 2014, s. 51-52.

¹⁷³ *Menneskehandel og tvangsarbeid En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet*, Politihøgskolen, 2014, s. 47.

4 Oppsummerende betraktninger

4.1 Vag ordlyd i kombinasjon med strengt beviskrav – skal det for mye til for å rammes av forbudet?

Prosessen med å utforme Palermo-protokollens definisjon av menneskehandel ble omtalt som krevende, og prosessen for det norske forbudet bød på tilsvarende problemer.¹⁷⁴

Vanskelighetene knyttet seg til å finne en ordlyd som er vid nok til å fange de handlingene en ønsker å ramme samtidig som en ivaretar klarhetskravet og muligheten til å forutberegne sin rettsituasjon. Konsekvensen av balansegangen er at ordlyden preges av enkelte vage begrep. Dette har både juridiske og praktiske konsekvenser.

Vag ordlyd kan lede til usikkerhet hos dem som skal identifisere og bekjempe menneskehandel, slik at færre saker blir avdekket og rettsforfulgt.¹⁷⁵ I praksis kan det være vanskelig å skille de tilfellene som må regnes som sosial dumping eller tvangsarbeid. Forestillingen om hvem som er *utsatt* for sosial dumping eller er *offer* for tvangsarbeid kan virke inn på hvordan en innretter innsatsen for å avdekke og bekjempe problemet. Begrepet «tvangsarbeid» leder tankene til forestillinger om slavelignende tilstander og store innslag av tvang og vold. En voksen person som frivillig tilbyr sin arbeidskraft, passer dårlig inn i en offerforestilling.

Svært omfattende og komplekse saksforhold krever prioriteringer og ressursallokering for de involverte instansene. Usikkerhet omkring vilkårene og hva som skal til for å overstige terskelen for tvangsarbeid kan virke inn på prioriteringene. EMD uttaler seg i en slik retning i C.N. mot Storbritannia med at forpliktelsene etter blant annet EMK, art. 5 til å etterforske og beskytte potensielle ofre for menneskehandel likevel ikke må stille «impossible or disproportionate burden on the authorities».¹⁷⁶ I Riksadvokatens rundskriv om mål og prioriteringer for 2021 uttales det at «politiet og påtalemyndighetene skal prioritere lovbrudd som er av alvorlig karakter, eller som ikke anses å kunne sanksjoneres tilstrekkelig gjennom

---

¹⁷⁴ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 63.

¹⁷⁵ *Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet*, Politihøgskolen, 2014, s. 50.

¹⁷⁶ C.N. mot Storbritannia, avsnitt 68

forvaltningsporet.»¹⁷⁷ I forvaltningssporet ligger eksempelvis anledningen til å utvise migranter uten lovlig opphold.

I kjølvannet av Limesaken, som ble etterforsket av 50 tjenestemenn i ett år, uttalte politiet at en så kompleks sak gjør dem skeptiske til å ta på seg etterforskning av slike saker, og at de heller velger «å ta tak i overflaten av det som skjuler seg av kriminelle virksomhet innen arbeidsmarkeds kriminalitet».¹⁷⁸ Saken har lagt beslag på store ressurser i rettsapparatet, og samlet tidsbruk fram til dom i tingretten var tre år og ti måneder. Riksadvokaten har uttalt at saken er i «ytterkant av hva som er praktisk mulig å gjennomføre, med 13 tiltalte, 26 forsvarere, samt bistandsadvokater og aktorat».¹⁷⁹

Rapport fra KOM indikerer en mulig sammenheng mellom nedgang i anmeldelser av tvangsarbeid og det faktum at Gartneridommen og Limesaken har bundet opp etterforskningsressurser i flere år.¹⁸⁰ Rapporter viser samtidig at saker om arbeidslivskriminalitet utvikler seg i en mer systematisk og organisert retning, og at aktørene er mer profesjonaliserte. Illegal virksomhet kamoufleres bak en lovlydig fasade, noe som gjør det mer krevende å avdekke.¹⁸¹ Denne utviklingen er utfordrende.

Hensynet til de fornærmede kan spille inn i en vurdering av om saken forfølges etter menneskehandelsreglene. Offeret kan selv ha motforestillinger mot å definere seg selv som offer, fordi forholdene i vertslandet oppleves bedre enn i hjemlandet.¹⁸² Personer uten oppholdstillatelse har i tillegg ofte mye å tape på å anmelde eller vitne i en sak mot sin egen arbeidsgiver. Et potensielt offer for menneskehandel utløser et relativt omfattende bistandstilbud for å gi beskyttelse og for å sikre at de fornærmede kan bidra som vitne. Sakene er ofte kompliserte og vil dra ut i tid. Det kan lede til at de fornærmede selv ikke ønsker å gå videre med saken. Dersom saken blir henlagt, vil de fornærmede ikke lenger ha krav på opphold og risikerer å bli utvist på grunn av manglende oppholdstillatelse.¹⁸³

---

¹⁷⁷ Riksadvokatens rundskriv om mål og prioriteringer 2021, s. 11.

¹⁷⁸ <https://www.politiforum.no/nyheter/lime-saken-for-te-til-pengekrise--det-svarer-seg-ikke-a-ta-pa-seg-viktige-saker/132109>

¹⁷⁹ Saken har ledet til diskusjon om at en bør unngå så stor kompleksitet i en og samme sak. Se <https://rett24.no/articles/busch-kritiserer-treg-lime-behandling>

¹⁸⁰ KOM Tilstandsrapport 2017, s. 42.

¹⁸¹ Regjeringens *Strategi mot arbeidslivskriminalitet*, (2021-), kap. 2.7.

¹⁸² *Menn utsatt for tvangsarbeid i Norge – en rapport om deres erfaringer og juridiske situasjon*. VID-rapport 2020:1.

¹⁸³ *Ibid.* s. 50.

En vag ordlyd kan føre til flere frifinnelser, fordi grunnlaget ikke er klart nok utformet til å kunne lede til straffedom.¹⁸⁴ Det begrensede omfanget av rettspraksis internasjonalt gir mindre mulighet for rettsutvikling, og gir mindre holdepunkter for den norske rettsutviklingen.

Når det knyttes usikkerhet til hva som skal til for å overstige terskelen for tvangsarbeid, samtidig som det i praksis er mer krevende å følge opp ofrene etter menneskehandelsreglene,¹⁸⁵ kan resultatet bli at saker forfølges etter andre lovbestemmelser. Når det i tillegg antas at det er lettere å få en domfellelse dersom saken behandles som brudd på arbeidsrettslige regler eller skatte- og avgiftsregler på grunn av et relativt lettere beviskrav, vil dette kunne være medvirkende til at terskelen for å forfølge saken etter strl. § 257 blir høyere. Spørsmålet om det skal for mye til for å rammes av forbudet mot tvangsarbeid synes etter dette å måtte besvares positivt.

4.2 Overholder Norge sine internasjonale forpliktelser? Særlig om offerets stilling

Det følger av Europarådskonvensjon om bekjemping av menneskehandel at statene er forpliktet til å kriminalisere menneskehandel, samt sørge for effektiv straffeforfølgelse av gjerningspersonene, og gi ofre og vitner tilstrekkelig beskyttelse og tilgang til rettsmidler. Forpliktelsene uttrykker målsetninger som kan sies å være gjensidig avhengige av hverandre ved at ofrene gis best mulig beskyttelse ved at menneskehandlerne straffeforfølges, samtidig som beskyttelse av ofrene gir større mulighet til å effektivt straffeforfølge og sikre bevis.

Arbeidet som utføres kan ha innslag av kriminell virksomhet, eksempelvis at arbeiderne vet at de deltar i et opplegg som strider med norske arbeidsrettslige regler eller regler om oppholds- og arbeidstillatelse, eller ved at selve utnyttelsen består i at de utfører alvorlige forbrytelser, slik som vinnings- og narkotikaforbrytelser. Frykten for å bli straffet og utvist forsterker sårbarheten og avhengigheten til arbeidsgiver, og minsker sannsynligheten for å oppsøke politiet.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003), s. 63.

¹⁸⁵ *Menneskehandel i arbeidslivet*, Fafo-rapport. 2019:25, s.12.

¹⁸⁶ Christoffersens *Har ofre for menneskehandel rett til å slippe straffeforfølgning for straffbare handlinger de har begått som ledd i utnyttelsen?* (2019)

Ettersom ofre for menneskehandel ikke er i en posisjon hvor de kan ta frie valg, eller gi et reelt samtykke, skal de ikke straffes for medvirkning eller utførelse av kriminell virksomhet. Dette «non punishment»-prinsippet kan utledes fra Palermo-protokollens art. 2 bokstav b) at staten skal beskytte og gi støtte til ofrene, og enda klarere i Europarådskonvensjonen om bekjempelse av menneskehandel, art. 26 om straffritak, som sier at statene skal «avstå fra å idømme ofre straff for deres deltakelse i ulovlig virksomhet, i den utstrekning deltakelsen skyldes at de er blitt tvunget til det».

Den første dommen i EMD som har behandlet dette temaet falt i 2021.¹⁸⁷ Saken gjaldt to mindreårige vietnamesiske gutter som var dømt for dyrking av cannabis. Storbritannia ble dømt for å ha krenket de positive forpliktelsene etter EMK art. 4 og art. 6.1 om rettførdig rettergang fordi de ikke hadde gjort en rettidig undersøkelse av om guttene var ofre for menneskehandel. Dommen drøfter også forpliktelsene etter Europarådskonvensjonen om bekjempelse av menneskehandel art. 26.

Også Norge har fått kritikk av GRETA, Europarådets overvåkningsorgan for menneskehandel,¹⁸⁸ for å ha lagt for lite vekt på non punishment-prinsippet for ofre for menneskehandel. Det er flere eksempler på at ofre for menneskehandel har blitt straffeforfulgt for forhold som kan knyttes til utnyttelsen de har blitt utsatt for. Et eksempel finner vi i Gartneridommen, hvor en av de fornærmede ble tiltalt og dømt av tingretten for falsk forklaring til politiet. Selv om dommen ble opphevet av lagmannsretten, ble behandlingen av offeret utsatt for sterk kritikk av det juridiske fagmiljøet fordi det gir en svært uheldig signaleffekt til andre ofre for menneskehandel i fremtidige saker.¹⁸⁹

KOM rapporterer årlig om flere hundre potensielle ofre for menneskehandel. Likevel er det svært få saker som havner i domstolen. I lys av det konstant lave antall straffesaker som omhandler tvangsarbeid, kan det være grunn til å stille spørsmål ved om Norge ivaretar plikten til effektiv strafferettslig beskyttelse for ofre for menneskehandel.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ V.C.L. og A.N. mot Storbritannia, nr. 77587/12 og 74603/12.

¹⁸⁸ Group of Experts on Actions against Trafficking in Human Beings (GRETA), etablert som overvåkningsorganet for Europarådskonvensjon om bekjempelse av menneskehandel.

¹⁸⁹ Christoffersens *Har ofre for menneskehandel rett til å slippe straffeforfølgning for straffbare handlinger de har begått som ledd i utnyttelsen?* (2019) Gyldendal kap. 5.4.

¹⁹⁰ *Menn utsatt for tvangsarbeid i Norge. En rapport om deres erfaringer og juridiske situasjon.* VID-rapport 2020:1, s. 100.

4.3 Betydning av foreslåtte innstramminger mot arbeidslivskriminalitet

I Prop. 153 L (2020-2021) foreslås endringer i både straffelov og arbeidsmiljøloven for å gi en forsterket strafferettslig og administrativ oppfølging av arbeidslivskriminalitet.

Proposisjonen foreslår blant annet å innføre en straffebestemmelse for lønnstyveri, forby kontant lønnsutbetaling og å skjerpe strafferammene for arbeidslivskriminalitet.

Forslaget om å skjerpe strafferammene for brudd på arbeidsmiljøloven og allmenngjøringsloven innebærer en økning fra fengsel inntil tre år til fengsel inntil fem år for de mest alvorlige bruddene. Denne skjerpelsen er ment å skape en bedre konsistens mellom brudd på HMS-lovgivning og brudd på arbeidsrettslige regler. I tillegg øker det foreldelsesfristen fra fem til ti år, og muliggjør bruk av teknisk sporing, jf. straffeprosessloven § 202 a. Det kan være praktisk viktig virkemiddel i en etterforskningsfase av kompliserte og omfattende saker.

For å bekjempe lønnstyveri foreslås det å innlemme en ny lovbestemmelse i straffeloven. I høringsrunden foreslo departementet å legge dette inn i arbeidsmiljøloven, men dette ble endret etter innspill fra høringsinstansene, fordi en plassering i straffeloven kan gi en «status og prioritet som det fortjener i samfunnet og i politiet.»¹⁹¹ Sakene er ofte kompliserte, og det kan bidra til at en får den nødvendige ressursbruken rettet inn på slike saker.

Forslaget om å kriminalisere lønnstyveri vil langt på vei gjøre begrepet «lovlig sosial dumping» overflødig.¹⁹² Innebærer det at all sosial dumping nå må ses på som arbeidslivskriminalitet? Det er fremdeles mulig at enkelte bransjer fremdeles ikke vil ha tariffavtaler eller være underlagt allmenngjøringsvedtak. Da vil privatrettslige avtaler som innebærer lave lønninger i seg selv ikke vil være ulovlige.¹⁹³ Det er først hvis det er brudd med en slik lønnsavtale, eller hvis det foreligger lov/forskrift som fastsetter lønnsnivå, at det er snakk om «lønnstyveri» etter lovforslaget.

---

¹⁹¹ Prop. 153 L (2020-2021), kap. 4.4.2.

¹⁹² Begrepet *sosial dumping* brukes imidlertid kun to ganger i hele proposisjonen. En gang under referanse til EU/EØS-rett, samt en gang i en høringsuttalelse.

¹⁹³ Teoretisk kan det tenkes at ekstremt urimelige lønnsvilkår kan settes til side/lempes etter avtaleloven § 36, men det foreligger ingen rettskilder som angir en slik løsning per i dag.

Ordlydsforslaget for lønnstyveri innebærer en utilbørighetsvurdering. Det legges dermed opp til at det må gjøres konkrete vurderinger av de aktuelle saksforholdene, for slik å unngå å straffe arbeidsgiveres handlinger som er unnskyldelig, eksempelvis ved at det kan godtgjøres at «motivet for manglende betaling etter en totalvurdering fremstår som hederlig».¹⁹⁴

Formålet er å ramme de som bevisst søker å berike seg på bekostning av arbeidstakerne.

Gitt at lovforslaget blir vedtatt av Stortinget, kan straffebestemmelsen bli et nytt og viktig verktøy i kampen mot et useriøst og kriminelt arbeidsliv. Hvilken effekt det vil kunne ha for bruken av strl. § 257 er usikker. Forarbeidene behandler ikke spørsmålet om straffebudene kan behandles i konkurrans. I lys av erfaringen med tvangsarbeid og problemstillingene med å fastslå om vilkårene etter straffebudet er innfridd, kan det være grunn til å tro at flere saker kan forfølges etter lønnstyveribestemmelsen eller arbeidsrettslige regler heller enn forbudet mot tvangsarbeid. Fordi ofre for lønnstyveri ikke utløser særlig mange rettigheter, må det antas at valget om å forfølge et saksforhold etter reglene for lønnstyveri vil være lettere enn etter reglene om tvangsarbeid.

Innebærer det at terskelen for tvangsarbeid i praksis heves? I høringsuttalelse fra Politidirektoratet påpekes det at lønnstyveribestemmelsen kan være et godt tiltak for å redusere «sanksjonsgapet i gråsonesakene, der terskelen for menneskehandel i form av tvangsarbeid ikke er nådd».¹⁹⁵ Hvordan det stiller seg i de tilfellene hvor det er tvil om terskelen er overskredet, gjenstår å se. Det er grunn til å tro at reglene om lønnstyveri kan bli en mellomløsning, hvor usikkerheten som hefter ved tvangsarbeidsvilkårene gjør det lettere å forfølge saken etter lønnstyveri.

Alternativt kan det tenkes at en større oppmerksomhet og anledning til å straffeforfølge disse gråsonesakene faktisk kan bidra til mer erfaring og konkrete eksempler som igjen kan innebære et bedre grunnlag for å skille mellom tvangsarbeid og andre typer utnyttning.

4.4 Avslutningsvis om begrepenes betydning

Analysen viser at det er en del faktorer som kan skille tvangsarbeid fra sosial dumping og andre former for utnyttning i arbeidslivet. Grensen er imidlertid vanskelig å trekke på generelt grunnlag, både fordi de juridiske begrepene for tvangsarbeid er vage og forutsetter konkrete

---

¹⁹⁴ Prop. 153 L (2020-2021), kap. 4.5.2.

¹⁹⁵ Prop. 153 L (2020-2021), kap. 4.3.2.

Litteraturliste

Lover

Lov 15. mai 2008 nr. 35, Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)

Lov 17. juni 2005 nr. 62, Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven – aml.)

Lov 20. mai 2005 nr. 28, Lov om straff (straffeloven – strl.)

Lov 21. mai 1999 nr. 30, Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Lov 4. juni 1993 nr. 58, Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven)

Lov 27. november 1992 nr. 109, Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven)

Lov 19. juni 1936 nr. 8 om arbeidervern

Lov 22. mai 1902 nr. 10, Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven - strl.)

Lov 27. juni 1892 om Tilsyn med Arbeide i Fabriker mv.

Lov 17. mai 1814, Kongerike Norges Grunnlov (Grunnloven)

Forarbeider:

Prop. 153 L (2020-2021) Endringer i arbeidsmiljøloven mv. (tiltak for å bekjempe arbeidslivskriminalitet)

Prop. 66 L (2019-2020) Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.)

Dok.nr 16 (2011-2012) Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven

Meld. St.29 (2010-2011) Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv

Ot.prp. nr. 88 (2008-2009), Om lov om endringer i allmenngjøringsloven m.m. (solidaransvar mv.)

Ot. prp. Nr. 22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

Ot.prp. nr .62 (2002-2003), Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)

Innst. S. nr. 220 (1954)

Konvensjoner, traktater m.m.

Council of Europe Convention on Against Trafficking in Human Beings (3. mai 2005) Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel ETS nr. 197, 2005

United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, 15 November 2000, by resolution 55/25 (Palermo-protokollen)

European Social Charter (revised). Strasbourg, 03-05-1996. Europarådets konvensjon om sosiale og økonomiske menneskerettigheter, Den reviderte europeiske sosialpakt. ETS nr. 163

FNs International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966 (U.N.T.S. 3) (i kraft fra 1976). FNs Internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (FN ØSK)

Convention concerning the abolition of forced labour - ILO convention no. 105 (1957) ILO-konvensjon nr. 105 om avskaffelse av tvangsarbeid

FNs Slavekonvensjon fra 1956

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. November 1950. (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen - EMK)

ILO 1944 Philadelphia Declaration

Convention concerning forced or compulsory labour – ILO convention no. 29 (1930) ILO-konvensjon nr. 29 om tvangsarbeid

ILO 1919 Treaty of Versailles

Tilhørende rapporter, forarbeider osv.

CETS 197 - Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (coe.int), (2005)

Global Report on Forced Labour 2009, The cost of coercion - Global Report on Forced Labour 2009, ILO (2009)

Forced Labour and Human Trafficking: Casebook of Court Decisions, ILO (2009)

The Concept of “exploitation” in the trafficking in persons protocol, UNODC (2015)

Domsregister:

HR-2020-2137-A

HR-2020-2136-A

HR-2019-1922-A

HR-2017-1124-A

Rt-2013-1247

Rt-2013-258
Rt-2013-39
Rt-2011-1317
Rt-2011-1061
Rt-2009-911
Rt-2006-853
Rt-2005-1353
Rt-2005-1628
Rt-2002-1069
Rt-2000-1811
Rt-1998-11
LH-2020-49755
LH-2020-114183
LH-2018-126659
LG-2019-26808
LB-2019-141182
LB-2014-9300-1
TBERG-2015-164820-3
TOSLO-2015-105037-3
TJARE-2008-69332

Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD)

V.C.L. og A.N. [J] mot Storbritannia, nr. 77587/12 og 74603/12, ECHR:2021:0216JUD007758712
T.I. mfl. mot Hellas [J], nr. 40311/10, ECHR:2019:0718JUD004031110
S.M. mot Kroatia [J], nr. 60561/14, ECHR:2020:0625JUD006056114
Chowdury mfl. mot Hellas [J], nr. 21884/15, ECHR:2017:0330JUD002188415
L.E mot Hellas [J], nr. 71545/12, ECHR:2016:0121JUD007154512
C.N. mot Storbritannia [J], nr. 4239/08, ECHR:2012:1113JUD000423908
C.N. og V. mot Frankrike [J], 67724/09 , ECHR:2012:1011JUD006772409
Rantsev mot Kypros og Russland [J], 25965/04, ECHR:2010:0107JUD002596504
Siliadin mot Frankrike [J], nr. 73316/01, ECHR:2005:0726JUD007331601
Van der Mussele mot Belgia [J], nr. 8919/80, ECHR:1983:1123JUD000891980

Litteratur:

Christoffersen, Rudolf, *Har ofre for menneskehandel rett til å slippe straffeforfølgning for straffbare handlinger de har begått som ledd i utnyttelsen?* Artikkel i Festskrift til Tor-Aksel Busch, *Straff og frihet: Til vern om den liberale rettsstat*, Gyldendal, 2019

Evju, Stein, *Arbeidsrett: utvalgte artikler 2001-2010*. Universitetsforlaget. 2010

Evju, Stein, *Labour is not a commodity, Fra Adam Smith til Philadelphia til i dag*. UIO Arbeidsnotat 2012:1

Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utg., Fagbokforlaget 2016

Hjelmeng, Erling og Kolstad, Olav, *Allmenngjøringsloven og innsynsrett – EØS-rettslige problemstillinger*, *Arbeidsrett* 2006 s 1 – (ARB-2006-1)

Høstmælingen, Njål, *Internasjonale menneskerettigheter*, 2. utg., Universitetsforlaget, 2012

Matningsdal, Magnus, *Straffeloven, alminnelige bestemmelser, kommentarutgave*, Universitetsforlaget 2015, juridika.no. Bekreftet à jour per 01.01.2021

Skjønberg, Alexander Næss, Eirik Hognestad, Marianne Jenum Hotvedt, *Individuell arbeidsrett*, 2. utg., Gyldendal 2017

Strategier, rapporter, avisartikler mm.:

Aftenposten:

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/Kyo85M/oslo-politiet-faar-refs-for-aa-avdekke-for-faa-saker-om-menneskehandel> (lest 01.06.2021)

Arbeidstilsynet:

Erfaringer fra Arbeidstilsynets tilsyn mot sosial dumping. Kompass Tema nr. 1 2015

FAFO:

Menneskehandel i arbeidslivet, FAFO-rapport (2020) [20732.pdf \(fafo.no\)](#)

Pusterom eller ny start? Evaluering av refleksjonsperioden for ofre for menneskehandel, Fafo-rapport 2010:45

Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM):

Menneskehandel – Utnyttelse i tvangsarbeid og tvangstjenester, herunder tigging (KOM) 2008

Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM), 2019

Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM), 2017

Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM), 2016

